

Чедомир Чупић • Зоран Лаловић

Грађанско васпитање

за 6. разред деветогодишње основне школе

Методски приручник за наставнике

- друго издање -

Завод за уџбенике и наставна средства
ПОДГОРИЦА, 2006.

Чедомир Чупић • Зоран Лаловић

Грађанско васпитање
за 6. разред деветогодишње основне школе
Методски приручник за наставнике

Издавач: : Завод за уџбенике и наставна средства
- Подгорица
Главна и одговорна уредница: : Наташа Живковић
Уредник: : Драгољуб Влаховић
Рецензенти: : др Слободан Вукићевић
: др Славка Гвозденовић
: Анђа Бацковић, психолог
: Рада Мујовић, педагог
: Добрила Асановић, професор
Дизајн: : Сузана Пајовић
Лектура и коректура: : Сања Марјановић
Технички уредник: : Рајко Радуловић
Техничке услуге: : Studio Mouse - Подгорица
За издавача: : Небојша Драговић
Штампа: : Графо-Зета
Тираж: : 1000
ISBN: : 86-303-0917-2

Савјет за опште образовање, Рјешењем бр. 01-346 од 17.10.2005. године одобрио је овај Уџбеник и Приручник за наставнике за употребу у основним деветогодишњим школама.

Садржај

Предговор:	5
Правила за успјешну реализацију Програма предмета	
Грађанско васпитање у основној школи	9
Циљеви и исходи програма Грађанског васпитања у VI разреду основне школе	13
План реализације програма Грађанског васпитања у VI разреду основне школе	21
Реализација програма	25
Грађанског васпитања у VI разреду основне школе	25
Тема I - Грађанско васпитање	28
Тема II - Породица	34
Тема III - Школа.....	47
Тема IV - Локална заједница	72
Тема V - Народ.....	87
Тема VI - Држава.....	91
Теоријски приступ реализацији програма Грађанског васпитања у основној школи	97

Предговор:

Наставни комплет за реализацију Наставног програма Грађанско васпитање у VI разреду деветогодишње основне школе садржи Уџбеник и Приручник.

Уџбеник

Уџбеник је намијењен ученицима, садржи основни текст, прилог и појмовник – рјечник. Основни текст уџбеника има седам цјелина: Увод, Грађанско васпитање, Породица, Школа, Локална заједница, Народ и Држава, и покрива све теме предвиђене Програмом. Свака тема је представљена кроз основни текст, већи број прилога и илустрацијама.

- **Основни текст** садржи основна знања из Програма. То је обавезујући дио Уџбеника, и он, сам по себи, обезбјеђује остваривање циљева Програма на стандардном нивоу.
- **Додатни текстови** (прилози) су повезани с основним текстом. Они га продубљују, или проширују и нуде додатне информације. Понекад говоре о некој занимљивости, некад представљају систематизацију садржаја, а некад наводе на примјену онога што се учи. Основни текст, заједно с прилозима и илустрацијама обезбјеђује остваривање циљева Програма на највишем нивоу.
- **Илустрације** конкретизују садржај и подстичу ученика на додатно размишљање. Ученик учи да препозна и прочита информације на основу фотографије, и навикава се на начин представљања друштвене стварности који је уобичајен у новинама, часописима или на телевизији.
- Уџбеник има **прилог**. Прилог се односи на лијепо понашање – бонтон (Мала школа уљудног понашања). Писан је у форми дијалога с учеником, има наглашен емоционални тон и намјеру да подстакну ученика да оствари самосталну комуникацију са књигом.
- На крају Уџбеника налази се **појмовник** - рјечник. Његова улога је да додатно објасни мање познате ријечи (појмове), и да навикава ученика на рад с овом врстом материјала.

Наша жеља је била да Уџбеник:

ученику

- буде занимљив
- буде користан за живот
- да га чита код куће и мимо наставе
- да га користи на часу и да из њега учи
- да учи на нивоу који му одговара
- да подстиче на самосталан рад и размишљање
- да подстиче на додатно истраживање и активно учење

- да подстиче на расправу и кооперативно учење
- да подстиче на примјену и провјеравање онога што учи

наставнику

- буде ослонац у припремању наставе/учења у школи
- буде користан на часу
- омогући реализацију Програма на различитим нивоима
- омогући реализацију Програма на различите начине

родитељу

- буде ослонац у раду с дјецом
- буде поучан и користан у кући

Приручник

Приручник је намијењен наставнику и представља помоћ у планирању, припремању и реализацији наставе. Садржи пет поглавља: Правила за успјешну реализацију Програма; Циљеви Програма; План реализације Програма; Реализација Програма; Теоријски приступ реализацији програма Грађанског васпитања. Свако од ових поглавља има посебну намјену и представља специфичан вид помоћи наставнику у процесу планирања, припремања и реализације програма Грађанског васпитања у основној школи.

- **Правила** су написана у облику препорука, и дају кратке, концизне и јасне смјернице за непосредан рад с ученицима.
- **Циљеви Програма** говоре о разлозима учења овог предмета у школи и заједно са исходима представљају основу за планирање, припремање и реализацију програма Грађанског васпитања у школи.
- **План реализације Програма** говори о временској организацији и распореду циљева програма током наставне године.
- **Реализација Програма** представља методички материјал намијењен за непосредно припремање и реализацију циљева Програма.
- **Теоријски приступ** објашњава шири контекст у који је смјештена настава Грађанског васпитања у школи, и даје теоријску основу за предложени начин реализације програма. Омогућује разумијевање значаја наставе Грађанског васпитања, као и предложеног начина његове реализације у школи.

Наша жеља је била да Приручник:

наставнику

- буде користан
- буде ослонац у раду
- буде модел за рад

- помогне у обезбјеђивању квалитета процеса учења
- помогне у реализацији циљева Програма

ученику

- обезбиједи емоционално безбједну средину за учење
- обезбиједи интелектуално подстицајне активности учења
- обезбиједи разноврсне активности учења
- обезбиједи занимљиве активности учења
- обезбиједи учење кроз дискусију у заједници с другима
- обезбиједи слободу мишљења
- обезбиједи слободу говора
- обезбиједи равноправност

**Правила за успјешну
реализацију Програма
предмета Грађанско
васпитање у основној
школи**

Припремите се за наставу!

- **Упознајте Програм и циљеве предмета** Грађанско васпитање. Када будете сигурни да сте упознали садржај, циљеве и смисао овог предмета, биће вам лакше да га реализујете у вашој школи.
- **Пажљиво прочитајте Уџбеник и Приручник.** Они су ту да вам помогну да организујете садржај и начин учења овог предмета у вашој школи.
- Нека Уџбеник и Приручник буду само **полазиште** за ваш рад у учионици. Потрудите се да садржај и ток активности прилагодите вашим ученицима и немојте се устручавати да мијењате ток и садржај активности увијек када уочите де не иде онако како је предвиђено.

Припремите се за рад са ученицима!

- **Уредите просторију** у којој намјеравате да изводите наставу тако да буде пријатна и вама и дјеци. Најбоље је када се учионица украси производима које дјеца израде на часовима.
- **Пажљиво планирајте** активности учења и водите рачуна да ученицима увијек оставите довољно времена за увјежбавање и практиковање активности које сте предвидјели.
- **Припремајте се за сваки час**, а прије почетка часа прибавите сав потребан материјал за рад.
- Актуелне догађаје, оно што се дешава у школи, у учионици, у вашој локалној заједници, искористите и **уклопите** у ваш програм учења.
- **Будите стрпљиви**, учење и усвајање нових знања и нових вјештина траже вријеме и резултати се не могу постићи одмах.

Обезбиједите пријатну атмосферу на часу!

- Обезбиједите да се сваки ученик **осјећа слободно** и да слободно изражава властито мишљење. Запамтите, демократија се најбоље учи кроз демократију.
- Дозволите ученицима да се понашају **природно**, у границама правила које заједно донесете. Немојте избјегавати загријавајуће и веселе активности, и настојте да им ваша настава буде пријатна и забавна.
- Сви смо ми посебни и у многим стварима се међусобно разликујемо. **Афирмишите различитост** у учионици, јер нам различита гледања и различита схватања помажу да боље разумијемо оно о чему учимо.

Обезбиједите да се учење одвија на часу!

- **Радите активно** и активности учења планирајте тако да ученици одмах примјењују оно што уче.
- **Радите интерактивно** и активности учења планирајте тако да се учење одвија кроз дискусију и размјену мишљења.
- Планирајте **разноврсне активности учења** и имајте у виду да различите активности на различите начине мисаоно и практично ангажују ученика.
- **Радите с групама** и омогућите ученицима да се међусобно договарају и размјењују искуства. Супротна мишљења су добра прилика за стварање нових идеја и за креативност.

- **Ангажујте претходна знања** и претходна искуства ваших ученика и дозволите им да их искористе увијек када уче нешто ново.
- Увијек будите свјесни чињенице да сте ви **модел** понашања који дјеца уче. Ваши поступци у учионици, оно што ви радите, и како то радите, у већини случајева за дјецу имају већу снагу од ваших ријечи.

Пратите резултате и ток учења!

- **Будите толерантни** и допустите ученицима да коментаришу оно што говорите. Трудите се да саслушате ученике, и стално провјеравајте начин на који они виде или разумију оно о чему уче.
- **Тражите повратне информације од ученика.** Дајте им прилику да оцијене оно шта сте и како сте радили. Њихове реакције могу бити добар начин усмјеравања ваше праксе.

Радите на развоју одјељења – колектива, с којим радите!

- Настава и учење у школи треба да подстакну развој сваког појединог дјетета, али исто тако и **развој колектива**. Једно без другог није могуће, јер ако школа није мјесто доброг живљења, она не може бити ни мјесто доброг учења.
- Процјењујте и стално **усмјеравајте одјељење** у односу на сљедеће показатеље!

☹ -	☺ +
Свако у одјељењу вуче на своју страну. Сви ученици, или поједине групе ученика имају своје циљеве и настоје да их наметну другим ученицима у одјељењу.	Сви, или већина ученика у одјељењу прихвата договор и заједнички циљ као свој.
Активности у групи ученик доживљава као наметнуте и обавља их, или због страха од санкција, или због притиска других чланова групе.	Активности у групи ученик прихвата као свој дио одговорности за остваривање задатка који је група преузела.
Ученици се међусобно надмећу и настоје да се "докажу" пред другима (посебно пред наставником).	Ученици се међусобно испомажу, дају подршку и охрабрују једни друге. Успјех групе доживљавају као свој властити успјех.
Сваки ученик од себе даје само онолико колико се тражи - колико се мора.	Сви улажу сва своја знања и способности како би допринијели успјеху групе.
Међу ученицима влада неповјерење и суздржавају се да изразе властито мишљење.	Ученици се осјећају сигурним да изразе сопствене идеје, чак и неслагања и непријатна осјећања.
Изражавање супротног мишљења обично доводи до конфликта и раздора у одјељењу.	Изражавање супротног мишљења се прихвата и обично представља прилику за грађење бољих односа у колективу.

Аутори

**Циљеви и исходи
програма Грађанског
васпитања
у VI разреду основне
школе**

Циљеви говоре о томе зашто ученик учи и шта учењем треба да постигне. Дијеле се на **сазнајне** (информативне) и **процесне** (формативне и социјализацијске) циљеве. Сазнајни циљеви говоре о томе шта ученик треба да научи, а процесни се остварују у *процесу учења* и говоре о способностима, ставовима и вриједностима које се развијају током учења.

Сазнајни циљеви програма Грађанског васпитања

Сазнајни циљеви програма Грађанског васпитања односе се на упознавање и разумијевање основних облика и начина друштвеног организовања. Учењем Грађанског васпитања:

ученик треба да сазна **о**:

- **основним друштвеним групама и о њиховој улози**
- **правилима заједничког живота у друштву**
- **поријеклу и сврси тих правила**
- **различитим улогама и нивоима моћи у друштву**
- **својим правима и одговорностима**
- **начинима функционисања јавних институција (установа) и сл.**

ученик треба да сазна **како** се:

- **постаје члан неке друштвене групе**
- **у групи одлучује и доноси заједнички циљ**
- **у групи расправља и доноси правила и норме понашања**
- **у групи дијеле задужења и преузима одговорност**
- **у групи одговорно поступа**
- **залаже за равноправност и бори против дискриминације и сл.**

Сазнајни циљеви Грађанског васпитања операционализовани у Програму VI разреда основне школе изгледају овако:

Грађанско васпитање

- усвајају појмове грађанин и политика и разумију значај једнаког права учешћа људи у друштвеном животу своје заједнице
- упознају се са улогом грађанина (шта се од грађанина очекује) и разумију важност оспособљавања (учења) за улогу грађанина

Породица

- разумију улогу и положај породице у односу на друге друштвене групе и организације
- разумију улогу и положај појединих чланова породице и односе који могу да постоје међу њима

Школа

- разумију значај школе и образовања за потпун развој сваког дјетета
- упознају школу као организацију (заједницу ученика, наставника и родитеља, који путем сарадње и подјеле задужења заједно раде на остваривању циљева школе)
- упознају правила понашања у школи и разумију њихову улогу и значај за организацију школе и њих лично
- упознају Конвенцију о правима дјетета, анализирају њен садржај и разумију њену улогу у здравом и несметаном развоју сваког дјетета
- упознају своју заједницу као заједницу различитих (и истовремено сличних) појединаца и увиђају важност сарадње и разумијевања за заједнички живот у школи
- уче да односи у школи и успјех школе зависи од њих лично (колико и од других) и разумију важност свог ангажовања у животу школе

Локална заједница

- анализирају карактеристике живота људи на одређеном подручју и разумију њихову међусобну повезаност (локална заједница)
- разумију да људи одређеног подручја заједно задовољавају своје животне потребе
- разумију да људи одређеног подручја заједно одлучују о питањима која се тичу њих и њиховог живота у локалној заједници

Народ

- упознају појам народа (нације) и разумију важност једнакости, уважавања различитости и међусобне толеранције за складан живот у вишенационалним заједницама

Држава

- упознају основна обиљежја државе, међусобне односе између државе и држављана и разликују демократску од недемократске власти у држави

Процесни циљеви програма Грађанског васпитања

Поред усвајања знања, током учења (у процесу учења), ученик треба да развија и одређене способности, да гради своју личност и да прихвата основне културне, цивилизацијске и грађанске ставове и вриједности. Способности, ставови, вриједности, особине личности итд., ученику се не могу предати, директно пренијети – они треба да се примјењују и да се кроз процес учења развијају. Учећи активно и интерактивно, ученик усваја знања, али се и развија - оспособљава за улогу активног грађанина у друштву.

Формативни и социјализацијски циљеви које треба развијати у процесу учења Грађанског васпитања:

развијање мотивације учења

активности учења:

- ангажовањем претходних знања и претходних искуства ученика
- примјењивањем наученог у конкретним ситуацијама – у школи и ван школе
- допуштањем алтернативних рјешења
- честим доживљавањем успјеха у учењу

развијање аутономије у учењу

активности учења:

- самосталним прикупљањем информација из различитих извора
- превођењем знања и информација на свој рјечник и себи разумљив начин
- систематизовањем и сређивањем знања и информација на свој начин
- самосталним извођењем закључака
- дискутовањем, расправом и сл.

развијање способности примјене стечених знања

активности учења:

- самосталним повезивањем онога што је учено раније с оним што се учи сада
- повезивањем онога што се учи с оним што се дешава у животу
- ангажовањем претходних знања и претходних искустава ученика при формулисању, анализирању, истраживању и рјешавању проблемских ситуација

развијање способности логичког закључивања

активности учења:

- упоређивањем различитих извора знања и података
- вагањем и процјењивањем важности појединих извора знања и података
- упоређивањем различитих мишљења ученика о истом проблему
- вагањем различитих аргумената
- разврставањем података и чињеница према различитим критеријумима
- извођењем закључака

развијање способности рјешавања проблема

активности учења:

- самосталним формулисањем проблема
- самосталним развијањем малих пројеката
- самосталним прикупљањем података
- самосталним сређивањем података
- самосталним формулисањем могућих рјешења
- самосталним рјешавањем проблема

развијање способности стваралачког мишљења

активности учења:

- дизајнирањем плана истраживања
- дизајнирањем инструмената истраживања
- смишљањем могућих начина рјешавања проблема
- предлагањем алтернативних рјешења
- смишљањем неуобичајених – нових рјешења
- смишљањем различитих путева да се спроведе предложено рјешење
- дизајнирањем извјештаја

развијање способности критичког мишљења

активности учења:

- преиспитивањем уобичајених рјешења
- преиспитивањем доминантног мишљења
- сагледавањем уобичајених рјешења из другог угла
- развијањем аутономије и отпорности на притисак већинског мишљења
- уважавањем посебности – различитости
- прихватањем мишљења под притиском снаге аргумената, а не под притиском већине.

развијање комуникативних способности

активности учења:

- формулисањем сопственог става на начин да буде разумљив за друге
- навођењем аргумената за изнијети став
- аргументованим дискутовањем
- извјештавањем
- вођењем дијалога

развијање иницијативе и активизма ученика

активности учења:

- проблематизовањем уобичајених рјешења
- ставом да су проблеми рјешиви
- активним укључивањем у предлагање рјешења
- активним укључивањем у рјешавање конкретних проблема
- познавањем путева и начина рјешавања проблема
- посједовањем искуства са проблемским ситуацијама

развијање вјештина договарања, преговарања и постизања консензуса

активности учења:

- договарањем у групи око доношења заједничког циља, око подјеле улога; око норми, правила и стандарда понашања; око начина рјешавања проблема...

разумијевање и прихватање разлика и различитости

активности учења:

- прилике у којима долазе до изражаја различите склоности, различите могућности, различите аспирације; различита интересовања, различити углови гледања ученика у групи...

развијање толерантности и прихватљиве комуникације

активности учења:

- активним слушањем друге особе
- објашњавањем своје и провјеравањем позиције другог
- оспоравањем става, а не друге особе
- јасним изражавањем својих жеља, и вођењем рачуна о жељама других
- показивањем отворености за друго и другачије

развијање групне кохезије, солидарности и осјетљивости за друге

активности учења:

- договарањем у групи
- прихватањем циља групе као свог
- улагањем свих својих способности ради остварење заједничког циља
- разумијевањем могућности и склоности других
- помагањем и подржавањем других

развијање самопоуздања

активности учења:

- осјећањем прихваћености у групи
- осјећањем подршке од стране групе
- осјећањем припадности групи
- осјећањем афирмисаности у групи

развијање одговорности

активности учења:

- преузимањем обавеза
- преузимањем одговорности за свој дио обавеза и за ефикасност групе у цјелини
- улагањем максимума ради рјешавања задатка групе
- залагањем за групу

развијање осјећаја за правду и правичност

активности учења:

- доживљавањем правде и неправде у групи
- учешћем у рјешавању спорова и конфликта у групи
- учешћем у доношењу правила и норми понашања у групи
- одлучивањем у случају непоштовања договора
- залагањем за правду и правичност

препознавање и ометање дискриминативног понашања

активности учења:

- доживљавањем и препознавањем дискриминативног понашања у групи - према појединцу, према другим групама и сл.
- реаговањем на дискриминативне поступке
- залагањем за равноправност

Исходи програма Грађанског васпитања

Схватање појма грађанин помјерило се од грађанина - особе која гласа, на грађанина - особу која је способна и спремна да *активно дјелује* у свом окружењу. Акциона компонента (понашање) тако је постало основни и најважнији исход образовања за демократију и грађанско друштво, јер тек у понашању појединца своје знање и свој пуни смисао добијају његова знања, његове спостобности, његови ставови и његове вриједности.

очекивана понашања и дјеловања ученика

- да сарађује с другима
- да буде одговоран према себи и другима
- да буде хуман и спреман да помогне другима
- да се залаже за једнакост и равноправност
- да се залаже за правду и правичност
- да преузима иницијативу
- да се ангажује у различитим иницијативама и акцијама
- да учествује у јавним расправама
- да конфликте рјешава ненасилно
- да ради за добробит заједнице
- да настоји да унаприједи своју заједницу и сл.

**План реализације
програма Грађанског
васпитања
у VI разреду основне
школе**

Програм Грађанског васпитања предвиђа:

- **обавезне теме – 24 часа**
- **изборне теме – 6 часова**
- **изборне теме које планира школа – 6 часова**

За реализацију програма Грађанског васпитања у VI разреду основне школе предвиђено је **36 часова** - 1 час седмично.

Обавезне теме

Програмом је предвиђено шест обавезних тема и за њихову реализацију предвиђена су **24 часа**:

- **Увод у предмет Грађанско васпитање** - 2 часа
- **Породица** - 4 часа
- **Школа** - 8 часова
- **Локална заједница** - 6 часова
- **Народ** - 2 часа
- **Држава** - 2 часа

Изборне теме

Програмом су предвиђене сљедеће изборне теме:

- **Односи младих и одраслих**
- **Комуникације у школи**
- **Конфликти и насиље међу младима (сукоби у заједници)**
- **Тјелесно и душевно здравље**
- **Узори и вриједности младих (идоли младих)**
- **Дјеца с посебним потребама**
- **Друге културе**
- **Лијепо понашање – бонтон**
- **Слободно вријеме**
- **Медији**
- **Израда ученичког пројекта**

Програмом је предвиђен фонд од **6 часова** за реализацију изборних тема, и оне су везане за обавезне теме:

- **Породица** - 1 час
- **Школа** - 2 часа
- **Локална заједница** - 2 часа
- **Држава** - 1 час

Ученици у складу са својим интересовањем бирају одређену тему, а наставник води рачуна да њихову реализацију планира везано за поједине обавезне теме.

Изборне теме које планира школа

Програмом је предвиђен фонд од **6 часова** за реализацију програма који планира школа у сарадњи са родитељима и локалном заједницом. Изборне теме могуће је реализовати на више начина:

- једна тема која се реализује кроз свих 6 часова
- више тема које се реализују у оквиру фонда од 6 часова
- додатни часови за већ предвиђене теме на којима се реализује оно што је специфично за локалну заједницу у којој школа ради

Обавезне теме:	Број часова	Изборни час	Изборне теме које планира школа	Укупно часова
Увод у предмет	2		1	3
Породица	4	1	1	6
Школа	8	2	1	11
Локална заједница	6	2	1	9
Народ	2		1	3
Држава	2	1	1	4
Укупно:	24	6	6	36

Напомена* у табели су изборне теме које планира школа распоређене у складу са трећим од три предвиђена начина планирања ових тема.

План реализације Програма

Дат је распоред циљева у оквиру сваке од обавезних тема, број часова предвиђених за реализацију сваког од предвиђених циљева, као и примјери и распоред изборних тема.

Циљеви Програма	број часова
Увод у предмет Грађанско васпитање	Тема I
усвајају појмове грађанин и политика и разумеју значај једнаког права учешћа људи у друштвеном животу своје заједнице	1
упознају се са улогом грађанина (шта се од грађанина очекује) и разумеју важност оспособљавања (учења) за улогу грађанина	1
Породица	Тема II
разумеју улогу и положај породице у односу на друге друштвене групе и организације	2
разумеју улогу и положај појединих чланова породице и односе који могу да постоје међу њима	2
изборни час: Односи младих и одраслих	1
Школа	Тема III
разумеју значај школе и образовања за потпун развој сваког дјетета	1
упознају школу као организацију (заједницу ученика, наставника и родитеља, који путем сарадње и подјеле задужења заједно раде на остваривању циљева школе)	2
упознају правила понашања у школи и разумеју њихову улогу и значај за организацију школе и њих лично	1
упознају Конвенцију о правима дјетета, анализирају њен садржај и разумеју њену улогу у здравом и несметаном развоју сваког дјетета	2
упознају своју заједницу као заједницу различитих (и истовремено сличних) појединаца и увиђају важност сарадње и разумејевања за заједнички живот у школи	1
уче да односи у школи и успјех школе зависе од њих лично (колико и од других) и разумеју важност свог ангажовања у животу школе	1
Изборни час: Дјеца с посебним потребама; Идоли младих; Сукоби у заједници	2
Локална заједница	Тема IV
анализирају карактеристике живота људи на одређеном подручју и разумеју њихову међусобну повезаност (локална заједница)	2
разумеју да људи одређеног подручја заједно задовољавају своје животне потребе	2
разумеју да људи одређеног подручја заједно одлучују о питањима која се тичу њих и њиховог живота у локалној заједници	2
изборни час: Бонтон; Слободно вријеме	2
Народ	Тема V
упознају појам народа (нације) и разумеју важност једнакости, уважавања различитости и међусобне толеранције за складан живот у вишенационалним заједницама	2
Држава	Тема VI
упознају основна обиљежја државе, међусобне односе између државе и држављана и разликују демократску од недемократске власти у држави	2
изборни час: Друге културе	1
Изборне теме које планира школа	6
Укупно часова:	36

**Реализација
програма
Грађанског
васпитања
у VI разреду
основне школе**

Увод

Овај дио Приручника намијењен је непосредном припремању и реализацији програма Грађанског васпитања у VI разреду основне школе. У Приручнику су обрађене све предвиђене теме: Увод у предмет Грађанско васпитање, Породица, Школа, Локална заједница, Народ и Држава, а свако поглавље садржи:

- **назив теме**
- **кључне ријечи**
- **каталог знања**
- **циљеви Програма**
- **извод из Уџбеника**
- **мање познати појмови у тексту**
- **план реализације Програма**
- **реализација Програма**
- **стандарди знања**

Сваки од наслова садржи специфичан вид помоћи наставнику у припремању и реализацији циљева Програма.

- **Кључне ријечи** односе се на основне, најважније појмове, који се уводе или обрађују у оквиру одређене теме.
- **Каталог знања** разврстан је на три нивоа: основни ниво, средњи ниво и највиши ниво. *Основни ниво* (*) углавном се поклапа са предвиђеним стандардом знања и говори о томе шта након учења сваки ученик требало да зна. *Виши нивои* (средњи** и највиши***) омогућују наставнику да наставу и учење прилагоди индивидуалним захтјевима појединих ученика.
- **Циљеви Програма** се реализују у оквиру сваке од појединих тема. Дати су искључиво сазнајни циљеви, док се процесни циљеви уводе зависно од начина реализације наставе.
- **Извод из Уџбеника** објашњава структуру текста Уџбеника и однос између садржаја Уџбеника и предвиђених циљева Програм. Омогућује боље усклађивање садржаја Уџбеника са циљевима Програма.
- Наведени су **мање познати појмови** који се појављују у тексту Уџбеника. Усмјеравају наставника да провјери њихово разумијевање, и да, ако је потребно, помогне ученику у разјашњавању садржаја текста.
- Дат је **план реализације циљева Програма** за сваку од седам предвиђених тема, укључујући и изборне теме.
- **Реализација Програма** - уз сваки предвиђени циљ дат је један или више сценарија часа (припреме за час). Сваки предложени сценарио садржи циљеве часа и активности ученика на часу. Наставнику се нуди једна или више *полазних идеја*, а од наставника се очекује да понуђену идеју прилагоди својим ученицима или да изради нови сценарио часа.
- На крају, дати су **основни стандарди знања** за сваку од предвиђених тема – оно што сваки ученик, након учења, треба да зна.

Понуђени сценарији часа имају улогу да наставнику дају почетну идеју, да му буду модел у раду, да га мотивишу и подстакну на стварање властитих идеја и смишљање властитих начина реализације Програма. Без тог додатног рада

наставника, без његове активности на прилагођавању понуђених сценарија, или активности креирања властитих идеја, тешко је постићи очекивани квалитет процеса учења. Зато вас позивамо да користите овај приручник, али да прије свега користите властито искуство и властиту креативност.

Ваше идеје о начину реализације појединих часова можете слати на адресу: lalovici@cg.yu.

Тема I

Грађанско васпитање

Кључне ријечи:

грађанин, политика, право учешћа у друштвеном животу своје заједнице

Каталог знања:

Ученик треба да:

- разумије основне појмове (грађанин и политика)*
- образложи појам грађанин *
- објашњава поријекло појма грађанин**
- наведе циљеве (значај учења) предмета *
- образложи очекивана понашања од грађанина **
- објасни процес настанка градова у старим цивилизацијама***
- образложи зашто је "Грађанство" универзални феномен (интернационална компонента) ***
- наведе правила рада на часу*
- образложи правила рада на часу**
- препознаје, указује на ситуације у којима се поштују или нарушавају правила рада***

Циљеви Програма:

Ученици треба да:

- усвоје појмове грађанин и политика и разумију значај једнаког права учешћа грађанина у друштвеном животу своје заједнице
- упознају улогу грађанина (шта се од грађанина очекује) и разумију важност оспособљавања (учења) за улогу грађанина
- знају како треба да учи предмет Грађанско васпитање

Извод из Уџбеника:

Увод

Намјена увода је да помогне ученику да разумије положај предмета Грађанско васпитање у односу на друге предмете у школи.

Наслови:

- **Човјек је индивидуално, али и друштвено биће**
- **Човјек живи у материјалном, али и у нематеријалном свијету**

Грађанин и политика

Намјена овог поглавља је да ученика упозна с појмовима: **политика и грађанин**, као и с правом људи да учествују у друштвеном животу своје заједнице.

Наслови:

- **Политика**
- **Грађанин**
- **Право учешћа у политичком животу заједнице**
- **Једнакост човјека и грађанина**
- **Шта данас означава ријеч политика?**
- **Шта данас означава ријеч грађанин?**

Зашто је важно да учиш предмет Грађанско васпитање?

Намјена овог поглавља је да упозна ученике са циљевима предмета Грађанско васпитање – шта се од њих очекује у улози грађанина (особе која има спремност и способност активног дјеловања у свом друштвеном окружењу), као и с начином учења предмета.

Наслови:

- **Како се грађански понаша?**
- **Шта је потребно да научиш да би се понашао грађански?**
- **Како се развијају способности које су потребне грађанину?**
- **Шта цијени и за шта се залаже грађанин?**

Како треба да учиш Грађанско васпитање?

У овом поглављу ученици добијају конкретна упутства како да уче предмет Грађанско васпитање.

Мање познати појмови у тексту:

феудалац, моћ, интерес, обичај, религија, култура, вриједности, хуманост, традиција, толеранција

Реализација Програма:

За реализацију теме Грађанско васпитање предвиђена су два часа.

Циљеви Програма	број часова
▪ усвајање појмова грађанин и политика и разумијевање значаја једнаког права учешћа људи у друштвеном животу своје заједнице	1
▪ упознавање са улогом грађанина (шта се од грађанина очекује) и разумијевање важности оспособљавања (учења) за улогу грађанина	1
Укупно часова:	2

Прије реализације ова два часа било би значајно ученике упознати са положајем предмета Грађанско васпитање у односу на друге предмете у школи (текст **Увод**).

Ученик треба да зна:

- да човјек не живи сам већ у заједници с другим људима (у породици, школи, насељу итд.)
- да поред материјалног свијета човјек живи и у нематеријалном свијету (свијету правила, норми, обичаја, договора и сл.)
- да друштвене науке као што су историја, социологија, психологија... (у школи: познавање друштва, историја, грађанско васпитање...) изучавају овај свијет живота човјека у заједници
- да постоји разлика између закона који владају у природи и закона који владају у друштву (ови други су производ друштвеног договора)

Ови циљеви се могу обрадити на посебном часу (један од часова које планира школа) или кроз задатке кје ученици рјешавају код куће.

Реализација циљева Програма:

Усвајање појмова грађанин и политика и разумијевање значаја једнаког права учешћа људи у друштвеном животу своје заједнице

час 1.

Циљеви часа:

- **разумију разлику између једнаког и неједнаког права одлучивања у заједници**
- **разумију важност политике - дјелатност организовања живота људи у заједници**

Активности на часу:

- Ученици наводе ситуације из живота (у породици, школи и сл.) када су други (родитељи, наставник и сл.) одлучили умјесто њих (у њихово име) - када нијесу били питани, а требало је да их питају. Која је то одлука била? Зашто је важна? Како су се осјећали?
- Расправљају о томе ко, по њиховом мишљењу, има право да донесе одлуке, као што су:
  - одлука о избору мјеста која ће бити посјећена за вријеме екскурзије
  - одлука о ограничавању времена до када дјеца, без пратње родитеља, могу увече да остану ван куће
  - одлука о томе да ли ће се на простору поред школе изградити спортски терени или стамбено насеље
- Систематизују појмове: политика, грађанин и једнако право људи да учествују у друштвеном животу своје заједнице.

алтернативно – час 1.

Циљеви часа:

- **разумију разлику између једнаког и неједнаког права одлучивања**
- **разумије важност политике - дјелатност организовања живота људи у заједници**

Активности на часу:

- **Анализирају претпостављену ситуацију из школе - да само један мали број дјеце у одјељењу има право да одлучи о мјестима која ће бити посјећена на екскурзији, а да остали само треба да спроводе њихову одлуку. Да ли је то праведно, да ли су дужни да поштују такву одлуку и сл.?**
- **Расправљају о томе ко по њиховом мишљењу има право да донесе одлуке, као што су:**
  - одлука о избору мјеста која ће бити посјећена за вријеме екскурзије
  - одлука о ограничавању времена до када дјеца, без пратње родитеља, могу увече да остану ван куће
  - одлука о томе да ли ће се на простору поред школе изградити спортски терени или стамбено насеље
- **Систематизују појмове: политика, грађанин и једнако право људи да учествују у друштвеном животу своје заједнице.**

алтернативно – час 1.

Циљеви часа:

- **разумију да људи нијесу увијек имали једнако право учешћа у друштвеном животу своје заједнице**
- **разумију разлику између једнаког и неједнаког права учешћа у политичком животу заједнице (нпр. слободни грађани – робови; мушкарци – жене; привредна моћ и сл.)**
- **разумију значај грађанских револуција за једнака права људи**

Активности на часу:

- **Анализирају (кроз историју: Грчка, Рим, средњи вијек и сл.) различито право учешћа појединих група (мушкараца – жена; богатих – сиромашних) у друштвеном животу своје заједнице. Да ли су сви имали једнаке шансе у животу, да ли су били равноправни и сл?**
- **Анализирају улогу Грађанских револуција (Фанцуска револуција и сл.) у обезбјеђивању једнаких права за све људе.**
- **Анализирају своје досадашње учешће у доношењу неких важних одлука (у породици, школи или мјесту гдје живе) и дају приједлоге на које све начине убудуће могу утицати.**
- **Систематизују појмове: политика, грађанин и једнако право људи да учествују у друштвеном животу своје заједнице.**

час 2.

Упознавање с улогом грађанина (шта се од грађанина очекује) и разумијевање важности оспособљавања (учења) за улогу грађанина

Циљеви часа:

- упознају се с улогом грађанина – шта се од грађанина очекује.
- анализирају знања, способности, вриједности грађанина и разумију важност оспособљавања (учења) за улогу грађанина

Активности на часу:

- Разговарају о томе - какав по њиховом мишљењу треба да буде грађанин и како треба да се понаша у заједници (могу да користе текст **Какав је грађанин и како се понаша?**). Очекивања од грађанина треба записати на великом папиру са силуетом човјека – "Лик идеалног грађанина".

У групама разговарају:

- шта грађанин **треба да зна**
  - за шта грађанин треба да се **оспособи**
  - какав треба да буде грађанин – **како се понаша**
  - шта треба да цијени и **за шта да се залаже** грађанин
  - **како треба да учимо** овај предмет
- Своје извјештаје (знања; способности и вјештине; особине, вриједности и како учимо) ученици систематизују (записују) на папиру са силуетом лика грађанина.
  - Ученици дискутују о томе зашто су важна: та знања; те способности; те особине; те вриједности; зашто је важно да тако учимо?
  - Плакат с ликом идеалног грађанина треба да остане у учионици као подсјетник: Циљеви учења предмета Грађанско васпитање.

Стандарди знања:

Ученик треба да:

- разумије основне појмове (грађанин и политика)
- разумије поријекло појмова
- наводи циљеве (разлоге учења) предмета
- наводи и образлаже правила рада на часу

Тема II

Породица

Кључне ријечи:

породица, улога породице, односи у породици

Каталог знања:

Ученик треба да:

- разумије појам и улогу породице*
- познаје облике и структуру породице*
- образлаже развој породице кроз историју***
- разумије положај и улогу појединих чланова породице*
- анализира различите потребе чланова у породици у различитим периодима живота***
- анализира квалитет породичних односа***
- разликује равноправност од неравноправности у породици**
- разликује конструктивне од неконструктивних односа у породици*
- образлаже своју одговорност за квалитет односа у породици**
- наводи основне поремећаје у породичном животу*
- анализира неке случајеве поремећених односа у породици **

Циљеви Програма

Ученици треба да:

- разумију улогу породице, њен значај и положај у односу на друге друштвене групе и организације
- анализирају положај и улогу појединих чланова породице и разумију односе који могу да постоје међу њима (односи унутар породице)

Извод из Уџбеника:

Породица

Намјена увода је да помогне ученику да разумије зашто се људи уопште удружују и зашто живе у заједницама.

Наслови:

- **Живот у заједници**
- **Зашто људи живе у заједници?**

Улога породице

Улога овог поглавља је да помогне ученику да разумије положаја и улогу породице у односу на друге друштвене групе (школу, државу и сл.). У оквиру овог поглавља ученик упознаје породицу као примарну групу и учи да је разликује од других друштвених група (нпр. у односу на школу). Сазнаје о облицима породичног живота кроз вријеме (некада и сада) и разумије улогу брака у одржању породице. Упознаје основне улоге (функције) породице и разумије њен значај за њега лично и друштво у цјелини.

Наслови:

- **Како постајеш члан породице?**
- **Ко сачињава породицу?**
- **Шта је брак?**
- **Које улоге породица има?**
- **Како се породица и друштво помажу и допуњују?**

Односи у породици

Улога овог поглавља је да помогне ученику да упозна и разумије односе који владају унутар породице. У оквиру овог поглавља учи да породицу посматра као заједницу старијих – млађих; родитеља – дијете; мушких – женских чланова, од којих свако има посебне потребе и посебну улогу у породици. Анализира различите односе међу члановима породице и разликује демократске од недемократских односа у породици. Исто тако, упознаје девијантне облике понашања појединих чланова породице и учи да препозна насиље у породици.

Наслови:

- **Односи старијих и млађих чланова породице**
- **Односи између родитеља и дјете**
- **Односи женских и мушких чланова породице**
- **Различити односи старијих – млађих, односно мушких – женских чланова породице**
- **Каква је демократска породица?**
- **Насиље у породици**

Мање познати појмови у тексту:

емоције, солидарност, контакт, кохабитација, моногамија, полигамија, васпитање, социјализација, матријархат, патријархат, доминантан, аутократа, демократија

Реализација Програма:

За реализацију теме Породица предвиђена су четири часа.

Циљеви:	Број часова
▪ разумијевање улоге и положаја породице у односу на друге друштвене групе и организације	2
▪ разумијевање улоге и положаја појединих чланова породице и односа који могу да постоје међу њима	2
▪ изборни час: Односи младих и одраслих	1
Укупно часова:	5

Прије реализације ових часова било би значајно ученике упознати са основним друштвеним групама у којима човјек живи и са основним разлозима удруживања људи у заједнице.

Ученик треба да зна:

- да неке своје потребе човјек једино може остварити живећи заједно с другима (друштвене потребе)
- да друге потребе може лакше задовољити кроз сарадњу и удруживање у заједницу

Ови циљеви се могу обрадити на посебном часу (један од часова које планира школа) или кроз задатке које ученици рјешавају код куће.

Реализација циљева Програма:

Разумијевање улоге породице, њеног значаја и положаја у односу на друге друштвене групе и организације

час 3.

Циљеви часа:

- анализирају структуру (састав) породице и упознају савремене облике породичног живота
- анализирају породицу кроз вријеме и упознају различите облике породичног живота у прошлости
- упознају породицу као своју примарну заједницу и разликују је у односу на друге друштвене групе

Активности на часу:

- Ученици могу да донесу фотографије своје породице и да је представе – да покажу ко чини његову породицу.
- Разговарају о разлици: ужа – проширена – шира породица; потпуна и непотпуна породица, као и о томе да ли су супружници без дјеце породица и ко чини породицу дјетета без родитеља?
- Ученик може да донесе фотографију која приказује његове претке (нај-старије чланове породице). Разговарају о породици у прошлости и утврђују промјене у организацији породичног живота. Који облик породице је био доминантан некад, а који данас? Да ли је непотпуна породица чешћа данас или раније (развод брака)? Какав је однос средине према ванбрачној заједници био некад, а какав је данас (појам кохабитације)? Разговарају о разлозима таквих промјена.
- Разговарају о томе како се постаје члан породице, а како члан нпр. секције или члан групе другова, и утврђују разлику између сродничких (рођачких) и другарских или партнерских (колегијалних) односа у групи.
- У групама ученици утврђују сличности и разлике између породице и других друштвених група, нпр. између породице и школе (*текст: Шта означава ријеч – примарна заједница?*) и заједнички утврђују карактеристике породице као примарне заједнице (заједнички живот, љубав, топлина, њежност, брига, несебично помагање итд.).
- Додатно, ученици могу да прикупе фотографије, текстове (пјесме, приче, чланке из новина и сл.), или сами могу да напишу примјер, догађај из живота и сл. – који илуструје међусобну везаност, блискост, љубав, топлину, несебично помагање чланова породице.

час 4.

Циљеви часа:

- анализирају улогу породице и разумију њен значај (за њих лично и друштвени значај)
- разумију друштвену бригу о породици
- разумију међусобну повезаност породице и других друштвених група (нпр. школе, локалне заједнице, државе)

Активности на часу:

- Сваки ученик треба да запише: Шта њему пружа његова породица? Шта он добија у породици? (Ученике треба усмјерити да размисле о свему што им пружа породица, не само нпр. храна, одјећа, смјештај. Исто тако, да размисле о свему што им је прижила породица од рођења, па и о ономе шта очекују да им пружи породица убудуће.)
- У групама ученици размјењују оно што су записали и праве заједничку листу потреба које задовољава породица.
- На основу заједничке листе, ученици треба да наведу неколико разлога – зашто је за њих важна породица?
- Разлози које ученици наводе записују се на табли и уз помоћ наставника систематизују у неколико основних улога (функција) породице: репродуктивна (рађање, подизање дјетета...), економска (средства за живот, смјештај, исхрана...), васпитна (помагање, усмјеравање), лична (љубав, подршка...).

репродуктивна	економска	васпитна	лична
☐ рађање	☐ средства	☐ усмјеравање	☐ љубав
☐ подизање	☐ храна	☐ помагање	☐ подршка
☐ ...	☐ ...	☐ ...	☐ ...

- Ученици разговарају о томе - да ли је то што су навели као важно за њих у исто вријеме важно и за друштво (текст: **Улоге или функције породице**)
- Објаснити ученицима да у сваком друштву породица има посебно мјесто и да свако друштво **брине, штити и помаже породици** да оствари своје улоге. Указати да ће о тиме како се друштво и породица међусобно испомажу учити када буде ријечи о локалној заједници, а сада треба да размисле на које установе у граду се породица ослања како би остварила своје улоге (нпр. у чему помажу: болнице, амбуланте, продавнице, спортски клубови, школе, фабрике и сл.)

Разумијевање улоге и положаја појединих чланова породице и односа који могу да постоје међу њима

час 5.

Циљеви часа:

- **разумију да је породица сачињена од подгрупа: старији – млађи; родитељи – дјеца; мушки – женски чланови породице, од којих свако има посебну улогу у породици**
- **анализирају разлике између родитеља и дјеце и разумију улоге родитеља у усмјеравању и васпитању дјеце**
- **анализирају разлике између мушких и женских чланова породице и разумију потребу равноправне подјеле обавеза у породици**

Активности на часу:

- Сваки ученик треба да размисли – да ли своју породицу (ону с којом живи) може подијелити на још мање групе, треба да напише које су то мање групе и да каже по чему су оне посебне.
- На основу извјештаја ученика, наставник на табли записује подгрупе (млађи – старији; родитељи – дјеца; мушки – женски чланови...) и кратко разговарају о разлозима којима су се ученици руководили када су направили такву подјелу. **Напомена*** - на часу се обрађује однос **родитељи – дјеца** и однос **мушки – женски** чланови породице, док је однос стари – млађи чланови породице предмет посебног часа (изборни час).
- С ученицима треба разговарати о разликама између родитеља и дјеце – по чему се разликују родитељи и дјеца? Наставник записује неколико разлика које дјеца наведу (нпр.: разлика у годинама, разлика у томе шта ко ради у породици и сл.), а затим их позива да на скали процјене утврде разлике између родитеља и дјеце у односу на: знање, животно искуство, радну способност, права и дужности у породици.
- С ученицима прво треба разговарати о категоријама: знање, искуство, способност... (Шта значи када за некога кажемо да има више знања? Затим им треба показати како могу да изразе своје мишљење на скали процјене (нпр. наставник каже: Ако сматрате да се родитељи и дјеца не разликују у знању, онда ћете заокружити – 0; ако сматрате да неко од њих има више знања, онда одредите за колико више; 1 – значи мало више, а 5 – много више. Можете се определијелити од 1 до 5.)
- У групама ученици процјењују разлике између родитеља и дјеце (треба да се договоре и на крају морају имати јединствене одговоре).

скала процјене:

знање

родитељи					дјеца					
5	4	3	2	1	0	1	2	3	4	5

животно искуство

родитељи					дјеца					
5	4	3	2	1	0	1	2	3	4	5

снага (радна способност)

родитељи					дјеца					
5	4	3	2	1	0	1	2	3	4	5

дужност - да обезбиједи средства за живот породице

родитељи					дјеца					
5	4	3	2	1	0	1	2	3	4	5

право - да одреде правила понашања у кући

родитељи					дјеца					
5	4	3	2	1	0	1	2	3	4	5

- Извјештаји група сумирају се на заједничкој скали (нпр. на табли), и прво треба расправити евентуална велика неслагања (ако постоје супротна мишљења).
- На основу резултата води се дискусија о сљедећим питањима:
  - Зашто су родитељи дужни да обезбиједи средства за живот породице?
  - Како дјеца могу помоћи родитељима у остваривању ове обавезе?
  - Зашто родитељи имају више права у односу на дјецу да одреде правила понашања у кући?
  - Која права дијете има у овом погледу?
  - Да ли постоје разлике између мајке и оца у правима и дужностима у породици?

алтернативно – час 5.

Циљеви часа:

- анализирају разлике између родитеља и дјече и разумију улоге родитеља у усмјеравању и васпитању дјече.
- анализирају разлике између мушких и женских чланова породице и разумију потребу равноправне подјеле обавеза у породици

Активности на часу:

- С ученицима треба разговарати о разликама између родитеља и дјеце. Посебно је важно утврдити разлике у: знању, животном искуству и способностима. Ученике треба подстаћи да размисле да ли ове разлике утичу на различите улоге (различите дужности) и различит положај (права) које имају родитељи и дјеца у породици?
- Ученици у групама, или паровима, разговарају о улогама у породици. Свака група добије двје или три улоге (записане на цедуљицама) и има задатак да одреди ком члану породице та улога припада. Да ли припада: оцу, мајци (или обома), или дјеци, или свим укућанима подједнако и зашто (да наведу аргументе зашто тако мисле).

Ко је у породици дужан:

- да обезбиједи храну, одјећу, обућу и кров над главом
  - да обезбиједи књиге, свеске и мјесто за учење
  - да сачини кућни ред – да одреди правила понашања у кући
  - да награди, да одреди шта је исправно
  - да казни и да одреди шта није исправно
  - да усмјерава, да преноси знања, да каже како се нешто ради
  - да каже и покаже како је исправно, а како није исправно радити
  - да пере, чисти и брине о уредности и хигијени у кући
  - да иде у трговину и набавља намирнице
  - да кува и брине о исхрани породице
  - да учи (да гледа како се нешто ради и да помаже у кућним пословима)
  - да брине о другим члановима породице
  - да поштује договор
  - да каже своје мишљење - шта мисли о нечему
  - да каже НЕ, да забрани
- Наставник на великом папиру има записане ове дужности и с ученицима треба да расправи сваку од њих. Током расправе треба се позивати на разлике у знању, искуству и способностима између родитеља и дјеце – пошто оне у највећој мјери одређују положај родитеља и дјеце у породици. Посебну пажњу треба обратити на случајеве (и расправити о њима) када је нека дужност предвиђена нпр. **само мајци**, или **само оцу** и указати на важност равноправности мушких и женских чланова породице.

алтернативно – час 5.

Циљеви часа:

- анализирају положај полова (мушко – женско) и узраста (старији – млађи) у традиционалној породици и разумију појам равноправности

Активности на часу:

- Ученици треба да прочитају текст **Како је изгледала патријархална породица** или да им неко исприча своје искуство о традиционалној породици (гост на часу).
- С ученицима треба разговарати о односу старијих – млађих, односно мушких – женских чланова патријархалне породице (утврдити принцип пола и принцип узраста као основу неравноправности у традиционалној породици), а затим их усмјерити да у групама разговарају о положају појединих чланова традиционалне породице:
  - положај мајке у традиционалној породици
  - положај старијег сина у традиционалној породици
  - положај млађег сина у традиционалној породици
  - положај кћери у традиционалној породици
  - положај сестре у традиционалној породици
- Ученици у групама треба да наведу конкретне примјере неравноправности појединих чланова породице. Примјери могу да се односе на право учешћа у одлучивању, на врсту дужности које имају у породици, на начин васпитања и сл. Као мотивација за рад може им послужити текст **Шта се очекује од појединих чланова традиционалне породице**. Примјери могу да буду из живота (оно што су чули или видјели, или можда доживјели), из литературе (оно што су прочитали нпр. у народним пјесмама или причама) и сл.
- Примјери које ученици наводе наставник систематизује у табели:

Примјери неравноправности у породици

примјери неравноправности млађих чланова породице	примјери неравноправности женских чланова породице

*Начин систематизовања резултата дискусије

- Додатно, ученици се могу посветити истраживању примјера неравноправности жена и дјеце данас, у данашње вријеме, нпр. да ли се примјери неравноправности (које су издвојили) могу наћи и данас у породици, у школи, у друштву и сл.

изборни час 6.

Односи између младих и одраслих

Предложени циљеви часа:

- анализирају потребе и могућности човјека у различитим периодима живота и разумију узајамну зависност и међусобну повезаност различитих генерација у породици

Активности на часу:

- Ученике треба подијелити у групе (према фазама у развоју човјека – текст: **Фазе, или циклуси развоја човјека**) са задатком:
  - да прикупе неколико фотографије (из часописа, новина и сл.) које илуструју човјека у појединим фазама развоја;
  - да испитају основне потребе (шта је човјеку најпотребније у одређеној фази развоја);
  - да испитају способности (шта човјек у одређеној фази развоја може сам да обезбиди, а за шта му је потребна помоћ других чланова породице).
- Ученици задатак могу обавити проучавањем додатне литературе, посматрањем или интервјуисањем људи у појединој фази развоја. **Напомена*** - ове активности се обављају прије часа. На час ученици донесу припремљене извјештаје.
- Извјештаји група на часу систематизују се у табели:

Фазе у развоју човјека	Шта нам је најпотребније?	Шта не можемо сами да урадимо?
▪ Од рођења док не научиш да ходаш и да говориш.		
▪ Откад почнеш да ходаш и говориш до поласка у школу.		
▪ У вријеме основне школе.		
▪ Од завршетка основне школе док се не запослиш.		
▪ Откад се запослиш до одласка у пензију.		
▪ Од одласка у пензију до краја живота.		

- Ученици на основу табеле дискутују о међусобној повезаности и зависности чланова породице. Потребне и могућности треба расправити из перспективе самих ученика – као дјеца имате помоћ и подршку одраслих; као одрасли треба да дате помоћ и подршку старијима.
- Додатно, ученици могу предложити начине како они могу помоћи старим и изнемоглим лицима у својој средини – у кући, у насељу, на улици и сл.

алтернативно – час 6.

Предложени циљеви часа:

- **анализирају разлике младих и одраслих у гледањима на иста питања (различита интересовања, вриједности и сл.) и разумију могуће изворе сукоба у породици (сукоб генерација)**

Активности на часу:

- Ученике треба подијелити у групе. Групе имају задатак да испитају (у испитивању користе питање: Три најважније ствари у животу?) шта је у животу најважније за:
  - ученике основне школе;
  - ученике средње школе;
  - наставнике;
  - родитеље;
  - бабе и дједове.
- Свака група треба да испита по 10 представника ових група и да утврди шта је за њих најважније у животу - три најчешће биране ствари. На основу добијених избора ученици праве плакат, који треба да илуструје начин како поједине групе гледају на живот (плакат може да садржи хумористичну димензију).

Ако би морао да бираш, које су три најважније ствари у животу?

Пријатељство и дружење
Спорт и спортска збивања
Породица
Здравље
Разнода и забава
Рад и посао
Школа и образовање
Миран и сигуран живот
Музика и естрада

Напомена* - ове активности ученици обављају ван школе, на час долазе с припремљеним извјештајима - плакат.

- На часу свака група треба да изнесе резултате свог истраживања и да представи свој рад – да покаже како су представили резултате до којих су дошли.
- Ученици треба да дискутују о томе како разлике у гледањима на живот (младих и одраслих) могу бити узрок неспоразума у породици. Важно је да се код ученика подстакне разумијевање позиције одраслих (нпр. вриједности као што су: посао, образовање, здравље и сл.) и оцјењивање поступака младих из те позиције.

час 7.

Циљеви часа:

- **разумију разлике између демократских и недемократских односа у породици и положај дјеце у недемократској породици**
- **анализирају положај дјетета у аутократској породици, и упознају различите облике неприхватљивих понашања појединих чланова породице према дјетету**
- **предлажу начине помоћи дјетету које је занемарено или злостављано у породици**

Активности на часу:

- С ученицима треба кратко анализирати разлике између демократске и аутократске породице (види текст: **Разлика између аутократске и демократске породице**), а затим их подстаћи да у групама наведу по неколико примјера за:
  - различит начин доношења одлука у породици (доношење одлука у демократској и аутократској породици)
  - различит однос према обавезама у породици
  - различите васпитне поступке у породици
- Примјере треба систематизовати у категорије демократска и аутократска породица.
- Ученици треба да размисле о положају дјетета у аутократској (традиционалној) породици. Изреке: "Што их више бијеш, то су бољи", и "Батина је из раја изашла" – могу се чути и данас, и оне су дио традиционалног начина васпитања. Ученици у групама треба да наведу неколико аргумената (разлога), зашто по њиховом мишљењу није оправдано физички кажњавати дијете?
Напомена* - разлоге о неоправданости физичког кажњавања дјетета треба записати на посебном папиру заједно са текстом Конвенције о праву дјетета на заштиту од злостављања и занемаривања у породици и школи.

- Ученици треба да се упознају са правом на заштиту од свих врста насиља (злостављања, занемаривања и сл.) у породици, у школи... (текст **Конвенција о правима дјетета**), а затим у групама треба да наведу и друге облике насиља над дјететом (поред физичког кажњавања) – Шта све може да значи насиље над дјететом? (могу да користе текст **Облици неприхватљивих понашања у породици**).
- Све облике насиља над дјететом треба записати, а затим разговарати о дјетету које трпи насиље: Шта доживљава? Како се осјећа? Да ли је то у складу са улогама (функцијама) породице? и сл.
- Додатно, ученици треба да разговарају о томе шта дијете над којим се врши насиље у породици може да предузме. Група ученика може да посјети Центар за социјални рад, да разговара са социјалним радником, и да друге ученике упозна с начинима поступања у таквој ситуацији.

Стандарди знања

Ученик треба да:

- разумије улогу и значај породице (за њега лично и за друштво)
- разумије положај и улогу појединих чланова породице
- разликује равноправност од неравноправности у породици
- познаје неке основне поремећаје породичног живота

Тема III

Школа

Кључне ријечи:

школа, организација, циљ, улоге, правила, права, дужности, одговорност, међусобно разумијевање

Каталог знања:

Ученик треба да:

- објасни улогу образовања за развој личности***
- разумије организацију школе*
- познаје различите групе и њихову улогу у школи**
- образложи права и обавезе ученика у школи**
- наведе дјечја права из Конвенције о правима дјетета**
- образложи нека дјечја права**
- образложи правила рада у одјељенској заједници и њихову функцију*
- разликује ситуације поштовања - кршења права ученика**
- образложи значај учешћа ученика у доношењу одлука (у одјељењу, школи, групама ученика) **
- препознаје примјере добрих односа и сарадње у одјељењу**
- препознаје примјере конфликтних односа у одјељењу**
- разликује појмове праведно - неправедно ***
- анализира поруке познатих људи о њиховом искуству школског живота**

Циљеви програма

Ученици треба да:

- разумију значај школе и образовања за развој сваког дјетета
- упознају школу као организацију (заједницу ученика, наставника и родитеља, који кроз сарадњу и подјелу задужења заједно раде на остваривању циљева школе)
- упознају правила понашања у школи и разумију њихову улогу у организацији школе и значај за њих лично
- упознају конвенције о правима дјетета, анализирају њен садржај и разумију њену улогу у здравом и несметаном развоју сваког дјетета
- упознају своју заједницу као заједницу различитих (и истовремено сличних) појединаца и увиђају важност сарадње и разумијевања за заједнички живот у школи

- уче да односи у школи и успјех школе зависе од њих (колико и од других) и разумију важност свог ангажовања у животу школе.

Извод из Уџбеника:

Шта је школа?

Улога овог поглавља је да помогне ученику да упозна основне аспекте живота у школи (учење, дружење...) и да разумије значај и улогу коју школа има за развој сваког дјетета. Исто тако ученик треба да анализира разлике између формалног (образовања у школи) и неформалног образовања (у породици, у групи вршњака, итд...) и да разумије значај обавезности и планираности образовања у школи.

Наслови:

- **Школа је зграда у којој учиш!**
- **Школа је дружење!**
- **Школа је учење – твоје право и твоја обавеза!**
- **Школа је све то заједно: зграда, учење и дружење!**

Организација школе

Улога овог поглавља је да усмјери ученика да своју школу упозна као организацију и да научи да је разликује у односу на друге друштвене групе (које нијесу организације). Ученик се подстиче да анализира основне карактеристике школе као организације (заједнички циљ, подјела задужења, правила понашања) и да разумије улогу, положај и међусобне односе различитих заједница у школи (заједница ученика, заједница наставника...). Исто тако, у овом поглављу сазнаје ко руководи и ко учествује у управљању школом.

Наслови:

- **Шта је организација?**
- **Шта је циљ, а шта задатак школе?**
- **Како се дијеле задужења у школи?**
- **Заједнице у школи (заједнице ученика, наставника, родитеља)**
- **Ко управља, а ко руководи школом?**

Правила понашања у школи – права и дужности

Правила ученик упознаје као дио школске организације и разумије њихов значај за школу (за остваривање циљева школе) и за њега лично. Учи како се правила доносе и упознаје њихов садржај (права и дужности). Исто тако учи да разликује васпитну мјеру од казне и да разумије своју обавезу поштовања правила у школи (одговорност).

Наслови:

- **Зашто су правила важна?**
- **Која правила важе у школи?**
- **Како се доносе правила?**
- **Обавеза поштовања правила у школи**
- **Да ли васпитна мјера и казна имају исто значење?**

Конвенција о правима дјетета – твоја права

Конвенцију о правима дјетета ученик упознаје као најважнији документ (правни акт) који се мора поштовати приликом доношења мјера (у држави, у школи...) које се тичу сваког дјетета (начин поступања према дјетету). Анализира поједина права из конвенције и разумије њен основни садржај (основне потребе и основне вриједности). Учи да свако право подразумева неку обавезу и разумије однос између права и дужности.

Наслови:

- **Гдје су права дјетета записана и ко их је донио?**
- **Ко је задужен да гарантује и да штити права дјетета?**
- **На кога се односе права дјетета?**
- **На шта се односе права дјетета (потребе и вриједности)?**
- **Која права дијете има?**
- **Не заборави на своје обавезе!**

Међусобни односи ученика у школи

Улога овог поглавља је да ученику помогне да своју заједницу препозна као заједницу различитих (и истовремено сличних) појединаца и да увиди важност међусобног разумијевања (договор, сарадња, толеранција...) за заједнички живот. Ученик анализира своју одјељенску заједницу и учи да разликује односе који почивају на разумијевању од оних који почивају на неразумијевању. Исто тако, учи да су сукоби саставни дио живота у заједници и разумије да се заједнице разликују према томе на који начин рјешавају своје сукобе (конструктивно рјешење сукоба).

Наслови:

- **Сличности и разлике међу ученицима**
- **Међусобно разумијевање**
- **Сукоби у заједници**

Учешће ученика у животу школе

Намјена овог поглавља је да подстакне ученика да увиди да односи у заједници (каква је његова заједница), и успјех школе (каква је његова школа) зависе од њега (колико и од других) и да разумије важност свог учешћа и ангажовања у животу школе. Ученик се подстиче да анализира своје поступке према другима (у одјељењу, у школи...) и да разумије своју одговорност за квалитет односа у заједници. Ученик анализира свој однос према школским обавезама (дужностима) и разумије своју одговорност за успјех школе (остваривање циљева школе). Исто тако, анализира свој однос према својим правима и разумије своју одговорност за њихову примјену у школи. У овом поглављу упознаје своја основна права и учи шта значи имати, а шта значи немати неко право.

Наслови:

- **Каква ће бити твоја заједница зависи и од тебе**
- **Каква ће бити твоја школа зависи и од тебе**

Реализација Програма:

За реализацију теме Школа предвиђено је 10 часова (8+2 изборна)

Циљеви Програма	број часова
▪ разумије значај школе и образовања за потпун развој сваког дјетета	1
▪ упознаје школу као организацију (заједницу ученика, наставника и родитеља, који путем сарадње и подјеле задужења заједно раде на остваривању циљева школе)	2
▪ упознаје правила понашања у школи, и разумије њихову улогу и значај за организацију школе и њега лично	1
▪ упознаје Конвенцију о правима дјетета, анализира њен садржај и разумије њену улогу у здравом и несметаном развоју сваког дјетета	2
▪ упознаје своју заједницу као заједницу различитих (и истовремено сличних) појединаца и увиђа важност сарадње и разумијевања за заједнички живот у школи	1
▪ учи да односи у школи и успјех школе зависе од њега (колико и од других) и разумије важност свог ангажовања у животу школе	1
▪ Изборни час	2
Укупно часова:	10

Обрађене су три изборне теме:

- **Дјеца с посебним потребама**
- **Идоли младих**
- **Сукоби у заједници**

За све предвиђене часове дати су приједлози једног или више сценарија (припрема за час), укупно 22 сценарија.

Реализација циљева Програма:

Разумијевање значаја школе и образовања за потпун развој сваког дјетета

час 8.

Циљеви часа:

- упознају основне аспекте живота у школи (учење, дружење...) и разумију значај и улогу коју школа има за развој сваког дјетета.
- анализирају разлике између формалног (образовања у школи) и неформалног образовања (у породици, у групи вршњака, итд...) и разумију значај обавезности и планираности образовања у школи

Активности на часу:

- Ученици треба да направе пропагандни материјал своје школе. Да путем плаката, летка, радио-емисије или на други начин, покажу шта школа нуди ученицима и зашто је важно да дјеца иду у школу.

У групама ученици могу обрадити следеће теме:

- школска зграда
  - дружење у школи
  - учење у школи
  - школа као обавеза сваког дјетета
  - значај образовања
- Пропагандни материјал треба да представља јединствену цјелину (заједнички производ свих група), да на сажет и упечатљив начин говори о школи, њеним активностима, обавези и значају образовања за свако дијете.

алтернативно – час 8.

Циљеви часа:

- **уознају основне аспекте живота у школи (учење, дружење...) и разумију значај и улогу коју школа има за развој сваког дјетета**

Активности на часу:

- Ученици имају задатак да осмисле – како би по њиховом мишљењу требало да изгледа идеална школа?

Концепт идеалне школе може да садржи сљедеће елементе:

- име и грб школе
- изглед зграде и околина школе (скица школе)
- организација наставе у школи (број часова, трајање часа, одмори...)
- предмети који се обавезно уче (обавезне активности у школи)
- друге активности у школи (слободне активности)
- начин предавања (учења) у школи

алтернативно – час 8.

Циљеви часа:

- **анализирају разлике између формалног (образовања у школи) и неформалног образовања (у породици, у групи вршњака, итд...) и разумију значај обавезности и планираности образовања у школи**

Активности на часу:

- Ученици анализирају шта су од рођење до данас научили и од кога су научили. Сваки ученик прво индивидуално записује све што је до сада научио (оно што је по њему најважније, нпр. да хода, да говори, да чита, да пише...)
- Ученици у групама (на унапријед припремљеном папиру – континуум) распоређују оно што су до сада научили:

*

*

*

*

од рођења

до поласка у школу

до IV разреда

до данас

- Када заврше са распоређивањем онога што су научили, треба да одреде ко им је највише помогао да уче у сваком од ових периода:
  - родитељи (породица)
  - наставник (школа)
  - вршњаци
  - ТВ, компјутер, новине
- Кроз анализу извјештаја група, посебну пажњу треба обратити на разликовање онога што се учи у школи (од наставника) и онога шта се учи од родитеља, вршњака, итд.

алтернативно – час 8.

Циљеви часа:

- **анализирају разлике између формалног (образовања у школи) и неформалног образовања (у породици, у групи вршњака, ТВ...) и разумију значај обавезности и планираности образовања у школи**

Активности на часу:

- Може се организовати суђење школи. Ученици се подијеле у мање групе:
  - група која заступа **допринос школе развоју** дјетета
  - група која **оспорава** тај допринос и заступа тезу – *Доље школа!*
  - **поротници** (на крају треба да пресуде чији аргументи су били убједљивији)
  - **судија** (води и усмјерава дискусију)
- Обје групе, ученици који заступају и ученици који оспоравају улогу школе, прво треба да напишу аргументе за свој став; да изаберу своје заступнике (они који ће их заступати у расправи). Расправу води судија (даје и одузима ријеч на основу унапријед утврђених правила). На крају расправе сваки поротник треба да се изјасни која од група је изнијела убједљивије аргументе (дужан је да наведе аргументе који су посебно утицали на његово опредјелење). Аргументе које су издвојили поротници треба записати.

Упознавање школе као организације, заједницу ученика, наставника и родитеља, који кроз сарадњу и подјелу задужења заједно раде на остваривању циљева школе

час 9.

Циљеви часа:

- школу упознају као организацију и уче да је разликују у односу на друге друштвене групе (које нијесу организације)

Активности на часу:

- На основу разговора с ученицима наставник издвоји неколико основних група којима сви припадају: породица, група другова, школа ...
- Сви ученици имају исти задатак да уз помоћ табеле **Шта није, а шта јесте организација**, прво индивидуално, а затим у групама анализирају разлике између три друштвене групе: групе навијача неког клуба, групе другова (вршњачка група) и школе.
- Сви ученици учествују у дискусији, заједнички утврђују разлике између ових друштвених група (шта школа има, а немају друге друштвене групе) и тако упознају карактеристике школе као организације:
  - школа има циљ и задатак који треба да обави
  - постоји подјела задужења и посебне обавезе (у односу на циљ)
  - постоје правила понашања и дужност поштовања
- Поред ових основних питања, потребно је укратко разговарати и о сљедећим питањима: Шта је основни циљ школе? Како школа остварује свој циљ? На које групе се дијеле задужења у школи? Која правила важе у школи? **Напомена*** - ова питања су важна и имају задатак да повежу оно што је учиено на претходном часу с оним што се сада учи, као и да уведу ученике у садржај наредних часова. Циљ и задатак школе дјелимично су обрађени на претходном часу, па их сада треба прецизније дефинисати. Подгрупе у школи, подјела обавеза и правила понашања представљају садржај наредних часова, па су питања која се сада покрећу уводна.

час 10.

Циљеви часа:

- анализирају основне карактеристике школе као организације (заједнички циљ, подјела задужења, правила понашања) и разумију улогу, положај и међусобне односе различитих заједница у школи (заједница ученика, заједница наставника...)
- сазнају ко руководи и ко учествује у управљању школом

Активности на часу:

- Ученици у групама анализирају улогу појединих заједница у својој школи:
  - заједница ученика
  - заједница наставника
  - ваннаставно особље
  - родитељи ученика
  - управљање и руковођење школом
- Ученици имају задатак да утврде шта је улога (задужење) сваке од ових заједница у школи (нпр. задужења наставника као одјељенског старјешине; као предметног наставника; као члана стручног актива...). Ученици користе текст Уџбеника, али прије свега треба да разговарају са појединим представницима (ученицима, наставницима, родитељима, домаром, директором итд. и да од њих сазнају која задужења имају у школи. **Напомена*** - ове активности се обављају прије часа. На час ученици донесу припремљене извјештаје.
- Када ученици представе поједине заједнице и њихову улогу у школи наставник иницира разговор о међусобним односима појединих заједница у школи. Разговара се о њиховом заједничком доприносу (однос сарадње) остваривању циљева школе (нпр.: У каквом су односу улога ученика и наставника у школи? Зашто је значајан посао који обавља домар? Како родитељи доприносе остваривању циљева школе? и сл.).

Упознавање правила понашања у школи, разумијевање њихове улоге и значаја за организацију школе и за ученика лично

час 11.

Циљеви часа:

- **упознају правила понашања као дио организације школе и разумију њихов значај за школу (за остваривање циљева школе) и за њих лично**
- **упознају правила понашања (права и дужности)**

Активности на часу:

- Ученици прво треба да упознају садржај правила понашања (текст **О чему говоре правила понашања?**), а затим у групама анализирају права и дужности ученика у школи.
- Свака група добије неколико правила понашања (највише три) из списка права и дужности ученика у школи (текст **Правила која важе за све школе!**) и имају задатак да за свако правило утврде:
  - да ли се ради о праву или дужности ученика у школи
  - да ли правило говори о томе како ученик треба да се односи према својим обавезама у школи, или према другим члановима школске заједнице
  - за кога је важно то правило: за ученике или за школу, или је важно и за ученика и за школу, и зашто тако мисле
- Групе наизмјенично представљају по једно правило које су анализирали (објашњавају садржај и сврху тог правила). Након представљања сваког правила наставник позива ученике да предвиде конкретне ситуације у школи на које може да се односи то правило.

алтернативно – час 11.

Циљеви часа:

- **упознају правила понашања као дио организације школе и разумију њихов значај за школу (за остваривање циљева школе) и за њих лично**

- **уознају однос између права и дужности које ученик има у школи (свако право подразумева и неку дужност)**

Активности на часу:

- Ученике треба упознати са школском организацијом у којој сваки ученик има права, али и дужности.
- У групама ученици добију неколико (највише три) права из списка права ученика школе. Задатак ученика је да напишу своје дужности у вези с тим правом. Нпр. ако ученик има право на квалитетну наставу, или право на заштиту од насиља у школи – које су његове дужности у вези с тим правима?
- Након извјештаја ученика разговара се о повезаности права и дужности, као и о важности поштовања правила у школи.

алтернативно – час 11.

Циљеви часа:

- **уознају правила понашања као дио организације школе и разумију њихов значај за школу (за остваривање циљева школе) и за њих лично**
- **увиђају како свако право има своје ограничење (да не може бити на штету другог)**

Активности на часу:

- Ученике треба упознати с чињеницом да у школи свако, и ученик, али и наставник, има своја права, и да права једних не могу да буду на штету других.
- Ученици се дијеле у групе. Један број група се залаже за права ученика, а друга за права наставника у школи. У свакој групи ученици прво треба да напишу неколико права, која су по њиховом мишљењу најважнија за положај ученика (односно наставника) у школи, а затим се дискутује о могућем сукобљавању права једних и других.
- Једна група (они који заступају права ученика) износи једно право ученика у школи и образлаже га. Ученици који заступају интересе наставника наводе аргументе против тог права, залажући се за права наставника. У вођењу дискусије наставник води рачуна да ученици нађу компромисно рјешење (и да увиде ограничење права које неко има).

алтернативно – час 11.

Циљеви часа:

- упознају правила понашања као дио организације школе и разумију њихов значај за школу (за остваривање циљева школе) и за ученика лично
- уче како се правила доносе и упознају њихов садржај (права и дужности)

Активности на часу:

- Ученике треба упознати како правила обезбјеђују да сви (све заједнице у школи) допринесу остваривању циља школе.
- Ученици имају задатак да напишу правила која се односе на понашање ученика у школи. Прво треба да упознају начин – како се пишу правила (текст **Каква треба да буду правила?**), а затим да напишу по неколико правила понашања ученика у школи. Правила се односе на:
  - однос ученика према учењу (прва група)
  - однос ученика према имовини школе (друга...)
  - однос ученика према другом ученику у школи
  - однос ученика према наставнику и другим запосленим у школи

Правила могу да се изразе у облику права или у облику дужности ученика у школи.

- Током извјештавања ученици образлажу важност сваког правила – зашто је важно то правило. Остали ученици имају улогу судије, и ако прихвате аргументе о важности правила, такво правило се уписује у заједнички правилник понашања ученика у школи.

Упознавање Конвенције о правима дјетета, анализирање њеног садржаја и разумијевање њене улоге у здравом и несметаном развоју сваког дјетета

час 12.

Циљеви часа:

- разумију садржај Конвенције о правима дјетета (основне потребе и основне вриједности)
- Конвенцију о правима дјетета упознају као најважнији документ (правни акт) који се мора поштовати приликом доношења мјера (у држави, у школи...) које се тичу сваког дјетета (начин поступања према дјетету)

Активности на часу:

- Ученици индивидуално праве списак онога што им је потребно – замислите да се спремате за живот на пустом острву. Можете да понесете све што вам је потребно. Нека свако направи списак онога шта би понио са собом (то могу бити ствари, могу бити кућни љубимци, а могу бити и пријатељи) – свако сам треба да одлучи шта је њему најпотребније.
- У групама ученици треба да се договоре и направе списак од пет најпотребнијих ствари, без којих никако не би ишли на пусто острво – оно што им је најпотребније. Када заврше са списком, наставник их додатно усмјерава да за сваку ствар са списка наведу разлог зашто им је потребна и шта им омогућује. Као помоћ у раду могу да користе табелу **Сви људи имају исте основне потребе**.
- На основу извјештаја група прави се заједничка листа потреба – оно што је потребно свима, а затим се води разговор:
  - Да ли је то нешто што је потребно сваком дјетету?
  - Да ли има дјеце која немају оно што им је потребно?
  - Да ли је праведно да неки немају оно што им је потребно?
  - Ко је обавезан да им то обезбиједи?
- Наставник упознаје дјецу с основним циљевима Конвенције – да се сваком дјетету обезбиједи потребни услови за живот и потпун развој (**основне потребе**), и да се према сваком дјетету поступа на начин достојан људском бићу (**вриједности**).
- Посебну пажњу треба посветити дијеловима Конвенције који говоре о: **дефиницији дјетета** (чл. 1); **недискриминацији** (чл. 2.); **добробити дјетета** (чл. 3).

алтернативно – час 12.

Циљеви часа:

- **разумију основни садржај Конвенције о правима дјетета (основне потребе и основне вриједности)**
- **Конвенцију о правима дјетета упознају као најважнији документ (правни акт) који се мора поштовати приликом доношења мјера (у држави, у школи...) које се тичу сваког дјетета (начин поступања према дјетету)**

Активности на часу:

- Замислите да идете на пусто острво - треба да започнете нови живот. Имате списак од осам ствари које можете понијети са собом. У групи се договорите и на списак додајте још двије ствари које желите да носите.
  - храна
  - компјутер
  - лијекови
  - вода за пиће
  - кишобран
  - вокмен
  - нове патике
  - материјал за градњу куће
  - кућни љубимац
- Када ученици употпуне списак, наставник их додатно усмјерава да прецртају четири ствари са списка које неће носити – на броду нема довољно мјеста за све што су планирали да понесу.
- Треба да се одрекнете још четири ствари са списка – брод је наишао на олују и пријети опасност да потоне. Оставите само оно без чега се заиста не може.
- Ученици извјештавају – шта је остало на броду и зашто су баш те ствари оставили? Исто тако треба да кажу чега су се одрекли одмах, а шта су морали да оставе у олуји.
- Наставник иницира разговор о разлици између потреба (оно што је на крају остало на броду) и жеља (оно што су на почетку жељели да понесу). Разговарају:
  - Да ли ви увијек имате све што желите?
  - У чему је разлика између потреба и жеља?
  - Да ли ви имате све што вам је потребно?

- Да ли има дјеце која немају све што им је потребно?
- Ко треба да помогне тој дјечи?
- Наставник треба да упозна дјецу са основним циљевима Конвенције – да се сваком дјетету обезбиједи потребни услови за живот и потпун развој (**основне потребе**), и да се према сваком дјетету поступа на начин достојан људском бићу (**вриједности**).
- Посебну пажњу треба посветити дијеловима Конвенције који говоре о: **дефиницији дјетета** (чл. 1); **недискриминацији** (чл. 2.); **добробити дјетета** (чл. 3).

час 13.

Циљеви часа:

- **анализирају поједина права из Конвенције и разумију њихов значај за развој сваког дјетета**

Активности на часу:

- Ученици у групи имају задужење да представе једно дјечје право. Могу да га представе текстом, цртежом, фотографијама, глумом и сл. – онако како мисле да ће га најбоље представити. На основу њихове презентације треба да се сазна:
  - које право дијете има
  - зашто је то право важно за дијете
  - како изгледа када је дјетету ускраћено то право – примјери кршења права дјетета
- Како би ученици успјешно представили неко право треба да користе Уџбеник, као и брошуре које на приступачан начин говоре о правима дјетета. **Напомена*** - ове активности се обављају прије часа. На час ученици донесу припремљене презентације.
- На часу групе презентују поједина права. Посебну пажњу треба обратити на значај појединог права (зашто је важно то право) и на примјере кршења права дјетета.

алтернативно – час 13.

Циљеви часа:

- анализирају поједина права дјетета и разумију њихов значај за развој сваког дјетета

Активности на часу:

- Ученици су у улози оних који сваком дјетету треба да обезбиједи да:
  - има храну, одјећу, обућу и све што му треба за живот
  - има дом, здравље и сигурност
  - има љубав и заштиту породице
  - буде питано и уважено у друштву
  - се школује и да развија све своје могућности

Напомена* - да би мотивисао дјецу, наставник може да покаже фотографије које илуструју услове живота дјете која немају задовољене ове потребе.

- Ученици у групама (група има само једну од потреба) треба да наведу: шта, по њиховом мишљењу, у свијету треба урадити како би се обезбиједило да свако дијете има оно што му је потребно за живот, или да буду питано и уважено у друштву... Своје приједлоге могу изразити у форми права дјетета – дјеца треба да имају право, или у форми - дјеца треба обезбиједити и сл.
- Ученици своје извјештаје праве на великим папирима. О сваком извјештају се дискутује: Ко може то да обезбиједи? Ко је дужан да то обезбиједи и сл. Након извјештаја ученици се могу упутити да погледају списак дјечјих права у Уџбенику.

изборни час – 14.

Дјеца с посебним потребама

Циљеви часа:

- разумију повезаност права и потреба дјетета
- анализирају положај дјетета с посебним потребама и разумију зашто је потребно да имају и посебна (додатна) права

Активности на часу:

- Ученици треба да прочитају текст **Живот у свијету направљеном по мјери већине**, а затим да разговарају о томе која дјеца имају посебне потребе (нпр. инвалидна дјеца, дјеца којима нико не помаже код куће, дјеца која слабо виде, или слабо чују, дјеца која због болести проводе доста времена ван школе и сл.)
- Наставник треба да упозна дјецу да Конвенција о правима дјетета (чл. 23) захтијева посебну бригу о овој дјечи - наш задатак је да видимо шта се све може урадити у школи како би се обезбиједило да ова дјеца равноправно с другима уче и живе у школи.
  - дијете у инвалидским колицима
  - дијете које слабо види
  - дијете које слабо чује
  - дијете коме нема ко да помогне код куће
  - дијете које често изостаје из школе и доста времена проводи у болници
  - или неки други случај дјетета с посебним потребама који су ученици навели.
- Ученици у групама (свака група се бави једним проблемом) предлажу промјене у школи које треба направити како би се обезбиједио равноправан положај ове дјеце. Те промјене могу да се односе на изглед школе, на посебне услове учења, на нека посебна права ове дјеце и сл. Једноставно, треба да предложи шта би се у школи могло предузети како би ова дјеца имала једнаке шансе за успјех као и друга дјеца.

Упознавање своје заједнице (одјељење) као заједнице различитих и истовремено сличних појединаца, и увиђање важности сарадње и разумијевања за заједнички живот

час 15.

Циљеви часа:

- **упознају своју заједницу као заједницу различитих (и истовремено сличних) појединаца и увиђају важност међусобног разумијевања (уважавања супротног мишљења) за заједнички живот.**

Активности на часу:

- С ученицима треба разговарати о разликама између ученика у одјељењу – у чему се ученици једног одјељење међусобно могу разликовати? Када се запишу све разлике које ученици наведу, наставник их усмјерава да размисле о **разликама у мишљењу** (различити ставови) и разликама у односу на то **шта неко воли и цијени** (различите вриједности).
- Након разговора, сваки ученик индивидуално попуњава упитник:

Телевизија је штетна за дјецу.

ДА			НЕ		
- 3	- 2	- 1	+ 1	+ 2	+ 3

Ученици треба да носе школске униформе.

ДА			НЕ		
- 3	- 2	- 1	+ 1	+ 2	+ 3

Дјеци треба ограничити вријеме изласка у град.

ДА			НЕ		
- 3	- 2	- 1	+ 1	+ 2	+ 3

- Сваки ученик добије листицу с тврдњама и наставничково упутство како може да изрази своје мишљење – прво треба да се определијелиш да ли се слажеш или не слажеш са датом тврдњом (заокружи: да или не), а затим треба да размислиш у ком степену си сигуран у своје мишљење (1 значи да си мало сигуран, а 3 да си потпуно сигуран).
- Када ученици попуне лист, наставник их позива да дизањем руке покажу како су се изјаснили у односу на сваку од тврдњи – нека подигну руку сви који су рекли да је ТВ штетна... (важно је да ученици виде како у одјељењу постоје различита гледања у односу на исте ствари). С ученицима треба разговарати да ли ове разлике могу имати утицаја на живот у заједници (у одјељењу) Треба разговарати о негативним посљедицама тих разлика (нпр. често су извор сукоба), али и о позитивним (нпр. упознавање другачијег гледања и сл.)
- Ученици треба да се подијеле у групе:
  - они који су рекли да је телевизија штетна
  - они који су рекли да је телевизија корисна
  - они који су рекли да треба носити униформе

- они који су рекли да не треба носити униформе
- они који су рекли да треба ограничити дјеци вријеме изласка
- они који су рекли да не треба ограничити вријеме изласка

Напомена* - ученици треба да виде које групе могу да бирају, и укључују се у рад оне групе која заступа став у који су најсигурнији (имају одређење 3 или евентуално 2).

- Групе имају задатак да смисле аргументе супротне онима које они имају, који су у прилог мишљењу које је супротно њиховом.
- Ученици кратко изнесу аргументе супротног става (које су дефинисали у групама), а затим их наставник позива да поново попуне лист (с тврдњама) који су попуњавали на почетку часа (сада оловком друге боје).
- Наставник позива ученике да дизањем руке кажу да ли је дошло до промјене мишљења – нека дигну руке сви они који су сада имали другачије мишљење.
- На крају се води разговор о сљедећим питањима: Зашто је дошло до промјене мишљења? Шта је утицало на то да промијените мишљење? Зашто други нијесу промијенили мишљење? Шта је пресудило да остану код ранијег мишљења?

алтернативно – час 15.

Циљеви часа:

- **упоузнају своју заједницу као заједницу различитих (и истовремено сличних) појединаца и увиђају важност међусобног разумијевања (договор, сарадња, толеранција...) за заједнички живот.**
- **анализирају своју одјељенску заједницу и уче да разликује односе који почивају на разумијевању од оних који почивају на неразумијевању**

Активности на часу:

- Наставник може да нацрта круг испред табле - сви ученици који се слажу са тврдњом коју наставник изговори нека уђу у круг.
  - Волим ујутро дуже да спавам.
  - Ја сам радознао/ла.
  - Ја сам стидљив/а.
  - Ја сам тврдоглав/а.
  - Свирам неки инструмент.
  - Волим рок музику.
  - Волим фолк музику.
  - ...

- Наставник разговара с ученицима о томе да ли разлике могу утицати на њихове односе у одјељењу? Како моги да утичу? Шта је важно за заједнички живот и сл.
- Наставник позива ученике да процијене какви су односи у њиховој одјељенској заједници – свако у Уџбенику (текст **Провјери – да ли има међусобног разумијевања у твојој заједници**) треба да процијени односе у одјељењу.
- Ученици се дијеле у групе:
  - договарање
  - сарадња
  - осјећање сигурности
  - осјећање заједништва
  - отворен и искрен разговор
  - супротна мишљења
  - успјешно рјешавање сукоба
- Свака група треба да утврди каква је одјељенска заједница у односу на питање којим се они баве (просјечно, заједничко мишљење чланова групе) и да наведе неколико приједлога шта треба предузети да би се односи у заједници поправили (или унаприједили).
- Групе извјештавају своје судове о односима у одјељенској заједници, и о томе шта предлажу како би се ти односи убудуће поправили (или унаприједили).

изборни час – 16.

Идоли младих (узори и вриједности младих)

Циљеви часа:

- **разумију улоге узора (модел понашања)**
- **разумију разлику у вриједностима различитих група (посебно младих – одраслих)**

Активности на часу:

- Ученици могу утврдити - ко су идоли (они које цијене, прате њихов живот, или желе да личе на њих) ученика у њиховој школи. Ученици (група ученика) могу бити задужени за поједине групе ученика у школи (Нпр. једна група може да утврди - ко су идоли ученика VI разреда; друга група – ко су идоли ученика VII разреда итд. Једна група може да

утврди мишљење наставника – ко су идоли за наставнике; или мишљење родитеља – ко су идоли за родитеље.) У истраживању ученици користе инструмент са списком могућих идола (списак се може допунити, или се могу изоставити неке категорије: нпр. ако се утврђује мишљење наставника – треба изоставити категорију наставници као идоли).

■ Ко су твоји идоли – заокружи највише два одговора?

- **Глумци** (филмске звијезде)
- **Спортисти** (фудбалери, кошаркаши и сл.)
- **Рок и поп пјевачи** (звјезде забавне музике)
- **Фолк пјевачи** (звјезде народне музике)
- **Писци књига**
- **Умјетници** (сликари, музичари и сл.)
- **Научници** (проналазачи)
- **Наставници**
- **Бизнисмени** (људи успјешни у послу)

Потребно је испитати најмање по 20 представника сваке подгрупе чије се мишљење утврђује. Извјештај треба да садржи податке о групи која је испитивана (нпр. ми смо испитивали – ко су идоли ученика VIII разреда), и податке о томе ко су идоли те групе (нпр. ученици VIII разреда за идоле најчешће бирају: рок музичаре, затим...итд.)

■ На основу извјештаја ученика разговара се о сљедећим питањима:

- ко су идоли младих
- шта по њиховом мишљењу највише утиче на избор идола
- какав модел понашање нуде изабрани модели (шта они раде, како се облаче, како се најчешће понашају)
- да ли је такво понашање прихватљиво за родитеље, наставнике
- да ли постоји разлика у избору идола између различитих подгрупа (нпр. између идола које бирају ученици и идола које бирају наставници)
- да ли те разлике доводе до неспоразума у породици, у школи

алтернативно – час 16.

Сукоби у заједници (конфликти)

Циљеви часа:

- **уче да су сукоби саставни дио живота у заједници и разумију да се заједнице разликују према томе на који начин рјешавају своје сукобе (конструктивно рјешење сукоба)**
- **разумију своју одговорност за односе који владају у заједници**

Активности на часу:

- Ученици треба да наведу неколико (највише три–четири) примјера сукоба (који су се десили у посљедње вријеме) у њиховом одјељењу. Примјере сукоба треба кратко анализирати, прије свега у односу на посљедице – оно што се на крају десило?
- Наставник треба да подстакне ученике да размисле о личној одговорности у случају сукоба у одјељењу када они нијесу директни учесници сукоба – како су се остали односили према сукобу, да ли су својим понашањем допринијели да се сукоб распламса (продуби), или су помогли да се сукоб ријеша? **Напомена*** - ово је питање које се даље не коментарише, служи као увод за сљедећу активност ученика.
- Ученике треба подијелити у групе. Свака група има задатак да допуни сценарио сукоба и да га касније одглуми. Наставник каже – ви ћете добити почетак сценарија сукоба између два дјечака (видјећете како је сукоб настао) и дио сценарија који се односи на понашање других ученика у одјељењу за вријеме њиховог сукоба. Ваш задатак је да на основу ова два сценарија напишете свој сценарио читавог догађаја и да га одглумите, да нам представите шта се све десило током овог сукоба и како се на крају све завршило.

Дио сценарија који добијају све групе:

Милан улази у учионицу и затиче Горана у клупи у којој он обично сједи.

Милан: *Горане, устани, сјео си на моје мјесто!*

Горан: *Сједи данас негдје друго, има довољно празних столица.*

Милан: *Ово је моје мјесто и нећу да га мијењам.*

Горан: *Е нећу да устанем!*

Милан: *Е хоћеш...*

Дио сценарија који се односи на понашање других ученика одјељења за вријеме сукоба (различит за сваку групу).

Варијанта I

Понашање других ученика у одјељењу:

- Није ме брига!
- Нека то сами ријеше!
- Они су такви!
- Нема ту помоћи!

Варијанта II

Понашање других ученика у одјељењу:

- Настојиш да се укључиш и помогнеш да се сукоб ријеш!
- Кажеш: *Да видимо о чему се ту ради!*
- Кажеш: *Да видимо како да то ријешимо!*

Варијанта III

Понашање других ученика у одјељењу:

- Стајеш на једну страну.
- Доливаш уље на ватру.
- Помажеш у продубљивању сукоба.

Варијанта IV

Понашање других ученика у одјељењу:

- Размишљаш о проблему који се појавио.
- Трудиш се да разумијеш обје стране у сукобу.
- Дајеш приједлоге како да се ријеш сукоб.
- Помажеш у рјешавању сукоба.

Напомена* - када ученици добију сценарије, потребно је још једном проверити да ли им је јасан задатак.

- На крају, треба анализирати ток догађаја сваког сценарија, како би ученици увидјели своју одговорност за сукобе у заједници (како понашање других утиче на сукоб).

Учење о томе да односи у школи и успјех школе зависе од ученика лично (колико и од других) и разумијевање важност свог учешћа и ангажовања у животу школе

час 17.

Циљеви часа:

- **уче да односи у заједници (каква је њихова заједница) и успјех школе (то, каква је њихова школа) зависе од њих (колико и од других) и разумију важност свог учешћа и ангажовања у животу школе**
- **анализирају свој однос према школским обавезама (дужностима) и разумију своју одговорност за успјех школе (остваривање циљева школе)**

Активности на часу:

- Ученици индивидуално попуњавају упитник **Провјери себе и види како се ти односиш према својим школским обавезама.**
- У већим групама упоређују своје одговоре и утврђују дужности које су занемарене у одјељењу (дужности које се појављују у категоријама никад или понекад). Наставник их додатно усмјерава да за дужности које су занемарене наведу неколико разлога - зашто су те дужности важне? Да ли су важне за школу и зашто? Да ли су важне за ученика и зашто или су важне и за ученика и за школу и зашто?
- Групе извјештавају које дужности су идентификоване као занемарене и образлажу њихову важност.
- Ученици разговарају о важности испуњавања дужности и о одговорности сваког појединог ученика за успјех школе као цјелине.

алтернативно – час 17.

Циљеви часа:

- **разумију да односи у заједници (каква је њихова заједница) и успјех школе (каква је њихова школа) зависе од њих (колико и од других) и разумију важност свог учешћа и ангажовања у животу школе**
- **анализирају свој однос према њиховим правима и разумију сопствену одговорност за њихову примјену у школи**

Активности на часу:

- Ученици индивидуално попуњавају упитник **Провјери како се ти односиш према својим правима у школи.**
- У већим групама упоређују своје одговоре и утврђују права која су занемарена у одјељењу (права која се појављују у категорији: не). Наставник их додатно усмјерава да за занемарена права наведу зашто су она важна за ученика и како могу да се користе.
- Групе извјештавају која права ученика су идентификована као занемарена, значај тог права и начин његовог коришћења.
- Ученици разговарају о важности коришћења својих права у школи.
Напомена* - одјељење се може подијелити у двије велике групе, од којих се једна бави дужностима, а друга правима. Током извјештавања цијело одјељење се бави и дужностима и правима ученика.

алтернативно – час 17.

Циљеви часа:

- **разумију да односи у заједници (каква је њихова заједница) и успјех школе (каква је његова школа) зависе од њих (колико и од других) и разумију важност свог учешћа и ангажовања у животу школе**
- **упознају основна права и уче шта значи имати, а шта значи немати неко право**

Активности на часу:

- Ученике треба упознати с њиховим основним правима у школи (право на информисање, слободно изражавање мишљења...), а затим подијелити у групе:
  - право на информисање
  - право на слободно изношење мишљења
  - право на слободу изражавања
  - право на удруживање
- Групе имају задатак да направе плакат, презентацију појединог права. Плакатом треба представити шта значи имати, а шта значи немати поједино право. Користе текст **Шта значи имати, а шта значи немати неко право**, али уводе и своје примјере. Умјесто плакатом права се могу представити и глумом – представљањем реалних ситуација из живота школе. **Напомена*** - ове активности се обављају прије часа. На час ученици донесу припремљене извјештаје.
- Након презентације права с ученицима треба разговарати о односу права и дужности ученика у школи.

Стандарди знања:

Ученик треба да:

- разумије улогу школе
- описује организацију школе
- наведе различите групе и њихове улоге у школи
- наброји права и обавезе ученика у школи
- образложи нека од њих
- наброји и образложи нека дјечја права
- идентификује, на примјерима, угрожена права

Тема IV

Локална заједница

Кључне ријечи:

општина, локална заједница, локална самоуправа, органи локалне самоуправе

Каталог знања:

Ученик треба да:

- образложи појмове село, насеље, општина и локална заједница*
- образложи основне историјске, културне, природне и др. карактеристике свог мјеста**
- наведе основне задатке (функције) локалне заједнице у односу на грађане*
- наведе основне обавезе грађана према локалној заједници*
- образложи основне потребе појединца и групе људи који живе у заједници**
- препознаје маргинализоване појединце и групе**
- анализира неки случај угрожености Грађанских права у локалној заједници***
- образложи значај повезаности школе и локалне заједнице**
- наведе неке установе с којима школа често сарађује*
- наведе органе управљања у локалној заједници**
- образложи начине избора грађана за органе управљања у општини***
- уочи и анализира неке проблеме у животу локалне заједнице***
- предлаже и образлаже могућа рјешења проблема у животу локалне заједнице***

Циљеви Програма

- анализирају карактеристике живота људи на одређеном подручју и разумију њихову међусобну повезаност (локална заједница)
- разумију да људи одређеног подручја заједно задовољавају своје животне потребе
- разумију да људи одређеног подручја заједно одлучују о питањима која се тичу њих и њиховог живота у локалној заједници

Извод из Уџбеника:

Карактеристике живота људи у локалној заједници

Улога овог поглавља је да помогне ученику да разумије међусобну повезаност, заједнички живот људи на одређеном подручју (локална заједница). Ученик анализира карактеристике живота људи на одређеном подручју и разумије да природна средина, услови живота, одређују и начин живота људи. Исто тако, анализира разлике живота људи села и града, и разумије да је човјек мијењајући своју природну средину промијенио и себе – свој начин живота.

Наслови:

- **Природна средина – услови живота**
- **Разлике између села и града**

Задовољавање животних потреба људи у локалној заједници

Намјена овог поглавља је да помогне ученику да разумије да људи на одређеном простору не само да заједно живе, већ заједно и задовољавају своје животне потребе. Ученик анализира животне потребе човјека и начин њиховог задовољавања у локалној заједници. Поред тога, идентификује промјене које човјек уноси у своју природну средину и оцјењује њихове позитивне и негативне посљедице.

Наслови:

- **Услови за живот**
- **Посао**
- **Спорт и рекреација**
- **Култура и информисање**
- **Организовање и удруживање**
- **Образовање, здравствена и социјална заштита људи у локалној заједници**

Како одлучујемо и бирамо у локалној заједници

Ученик сазнаје да људи на одређеном простору не само да заједно живе и заједно остварују своје животне потребе, већ заједно и одлучују о питањима која се тичу њих и њиховог живота у локалној заједници (локална самоуправа). Ученик упознаје општину и органе локалне самоуправе (скупштину и предсједника општине), њихову улогу и начин њиховог избора. Исто тако сазнаје како људи (грађани) одлучују у локалној заједници и разумије разлику између непосредног и представничког начина одлучивања.

Наслови:

- Општина
- Органи локалне самоуправе (скупштина, предсједник општине)
- Непосредно учешће грађана у остваривању локалне самоуправе (грађанска иницијатива, збор грађана, референдум)

Мање познати појмови у тексту:

друштвене групе, урбан, урбанизам, урбана средина, урбанизација, метропола, мегалополис, публика, бонтон, ресурс, рекреација, симбол, буџет, кандидат, мандат, менаџер, референдум

Реализација Програма:

За реализацију теме Локална заједница предвиђено је 8 часова (6+2 изборна часа).

Циљеви Програма	Број часова
▪ анализира карактеристике живота људи на одређеном подручју и разумије њихову међусобну повезаност (локална заједница)	2
▪ разумије да људи одређеног подручја заједно задовољавају своје животне потребе	2
▪ разумије да људи одређеног подручја заједно одлучују о питањима која се тичу њих и њиховог живота у локалној заједници	2
▪ изборни час	2
Укупно часова:	8

Обрађене су двије изборне теме:

- **Бонтон**
- **Слободно вријеме**

За све предвиђене часове дати су приједлози једног или више сценарија (припрема за час), укупно 14 сценарија.

Реализација циљева Програма:

Анализирање карактеристика живота људи на одређеном подручју и разумијевање њихове међусобне повезаности (локална заједница)

час 18 - 19.

Циљеви часа:

- анализирају карактеристике живота људи у својој локалној заједници и разумију њихову међусобну повезаност и упућеност једних на друге
- разумију да природна средина (услови живота) одређују и начин живота људи на том подручју
- анализирају разлике живота људи села и града и разумију да је човек мијењајући своју природну средину промијенио и себе – свој начин живота.

Активности на часу:

Први час:

- Наш задатак је да истражимо и представимо живот људи у нашој локалној заједници – да покажемо како људи овдје живе: како се облаче, како граде куће, шта најчешће раде, које алате користе, како се друже и забављају. Ученицима прво треба помоћи да одреде подручје које истражују – своју локалну заједницу.
- Ученике треба подијелити у групе према интересовању или на други начин. Свака група истражује један сегмент живота људи у својој локалној заједници:
  - Како се облаче и како им изгледа ношња?
  - Од чега граде и како им изгледају куће?
  - Чиме се најчешће баве и које су им основне дјелатности?
  - Коју врсту алата најчешће користе у раду?
  - Како се друже и како проводе слободно вријеме?
- Први час ученици треба да посвете утврђивању онога шта треба да посматрају, посјете, прикупе, анализирају и сл. и како замишљају да треба да изгледа њихов извјештај - презентација. У овој фази значајна је улога наставника (наставник се укључује у рад сваке од групе и поможе у дефинисању плана истраживања).

- На крају часа свака група презентује свој план истраживања (шта ће све урадити и како замишљају да представе живот људи њихове локалне заједнице).

Шта је важно за план истраживања?

Свака група истражује један сегмент живота људи у својој локалној заједници (нпр. начин облачења, начин градње куће, основне дјелатности људи...). Ученике треба усмјерити да истражују и да представе оно што је типично за њихов крај (нпр. народна ношња или типичан начин градње куће), што ће захтијевати удаљавање од садашњости и савременог, и проучавање традиције и прошлости краја. У вишенационалним заједницама важно је да се представе сви типични примјери (нпр. све ношње, или сви типови кућа, укључујући и вјерске објекте). У урбаним подручјима (у градским срединама) ученици ће морати да се више ослањају на посредне изворе (на грађу из музеја, на документе, на фотографије и сл.).

Ученике треба усмјерити да се посвете изучавању и представљању традиционалног начина облачења, традиционалне архитектуре, традиционалних занимања, традиционалних предмета у домаћинству, традиционалних инструмената, народних обичаја, народних игара и сл.

Како би успјешно обавили задатак, ученике треба усмјерити да посјете музеје, да разговарају са својим укућанима, да прикупе старе фотографије, разгледнице, цртеже, мапе, неке комаде одјеће, неке предмете из домаћинства, старе инструменте, да запишу неке обичаје, да покажу неке игре и сл.

У начину представљања свог истраживања ученици треба да се што више (увијек када је то могуће) оријентишу на реалне предмете, на њихове фотографије, на аудио или видео записе, на презентације (нпр. неке игре) и сл. Ученици треба унапријед да знају гдје ће се обавити презентација њиховог рада и колико времена имају за презентацију.

Други час:

- Презентација радова ученика може да се обави и ван учионице, у неком простору у школи или ван школе гдје је могуће примити госте (друге ученике, родитеље и сл.) **Напомена*** - презентација се може организовати тако да се као гости позову ученици из неке друге школе, и да се узвратно посјети презентација живота људи у њиховом крају. У том случају може се организовати заједничка расправа о сличностима и специфичностима живота људи у различитим крајевима.
- На основу презентација, с ученицима треба разговарати о:
  - односу услова живота и начина живота (питање је више везано за руралну средину)
  - разликама у начину живота сеоских и градских заједница (питање и за руралне и за урбане средине)

- промјенама у начину живота под утицајем урбанизације (питање је више везано за урбану средину)
- заједничким карактеристикама и међусобним утицајима (у вишенационалним заједницама) и сл.

изборни час – 20.

Бонтон

Циљеви часа:

- **анализирају уобичајено понашање ученика у школи, на улици, у односу с другима и сл. и разумију значај пристојног понашања**

Активности на часу:

- Ученици могу да изаберу и представе једно од правила бонтона (датих у прилогу Уџбеника) на хумористичан начин. Могу представити примјере пристојног и непристојног понашања.

На примјер ученици могу:

- да покажу начине поздрављања ученика у школи
  - да смисле скеч у вези са представљањем и упознавањем
  - да покажу типична понашања ученика на улици
  - да смисле смијешне ситуације у вези са понашањем у аутобусу
  - да покажу како би изгледало када би се неко на стадиону понашао као да је у позоришту или обрнуто и сл.
- Након презентације с ученицима треба разговарати о значају пристојног понашања.

Разумијевање чињенице да људи одређеног подручја заједно задовољавају своје животне потребе

Час 21 - 22.

Циљеви часа:

- анализирају животне потребе човјека и начин њиховог задовољавања у локалној заједници
- разумију да људи на одређеном подручју не само да заједно живе, већ заједно задовољавају и своје животне потребе

Активности на часу:

Први час:

- Наш задатак је да истражимо како људи у нашој локалној заједници задовољавају своје основне потребе: гдје раде и како стичу средства потребна за живот; гдје се рекреирају и проводе слободно вријеме; како се друже и организују; како се образују, брину о свом здрављу или немоћним члановима своје заједнице.
- Ученике треба подијелити у групе на основу интересовања или на други начин.

Групе истражују:

- посао
- спорт и рекреација
- култура и информисање
- организовање и удруживање
- образовање, здравство и социјална заштита

Први час ученици треба да посвете утврђивању онога шта треба да посматрају, посјете, прикупе, анализирају и сл. и како замишљају да треба да изгледа њихов извјештај - презентација. У овој фази значајна је улога наставника (наставник се укључује у рад сваке од група и помаже у дефинисању плана истраживања).

- На крају часа свака група презентује свој план истраживања (шта ће све урадити и како замишљају да представе начин задовољавања потреба људи њихове локалне заједнице).

Шта је важно за план истраживања?

Први задатак сваке групе је да идентификује најважније објекте и установе у локалној заједници које грађанима стоје на располагању и обезбјеђују задовољавања њихових животних потреба:

- гдје све људи раде и стичу средства за живот
- који објекти у локалној заједници су намијењени за спорт и рекреацију грађана
- које установе се баве културом и информисањем грађана
- које организације и удружења грађана постоје
- које образовне, здравствене и установе социјалне заштите постоје у локалној заједници

Ученици могу да посјете неке важније установе у локалној заједници (нпр. спортски центар, културно - информативни центар, дом здравља или центар за социјални рад), неко удружење грађана (нпр. удружење пензионера), или неко привредно друштво. Кроз разговор са запосленима треба да сазнају:

- Чиме се та установа бави, које послове раде?
- Шта нуде (обезбјеђују) грађанима?
- Како грађани користе њихове услуге?

Ученици могу да прикупе материјале који презентују рад ових установа (нпр. пропагандни материјал неког привредног друштва; програм културних активности, локални лист, заставицу локалног клуба и сл.).

Други час:

- Презентација рада група.
- Разговор с ученицима:
  - Да ли је човјек у стању сам, без сарадње с другима, да оствари своје основне потребе?

алтернативно – час 21.

Циљеви часа:

- анализирају потребе људи и разумију значај појединих објеката, институција и установа у локалној заједници

Активности на часу:

- Ученике треба подијелити у групе. Свака група добије велики папир. *Наставник им даје упутства:* Ви сте урбанисти – људи који планирају град, и од вас се тражи да направите план за изградњу града – онако како ви желите. Пазите, има довољно средстава да се изгради све што је потребно људима за живот у граду, али не толико да се гради оно што није неопходно. Дакле, водите рачуна да прије свега планирате изградњу онога што је најважније за живот људи у граду.
- Једна од група представља комисију која ће одобрити један од планова града. Ученици у овој групи треба да размисле о потребама људи у граду и да направе списак објеката који су неопходни за живот људи у граду, нпр.:
  - **привреда** – фабрике, радионице...
  - **саобраћај** – улице, аеродром, жељезничка станица, аутобуска станица
  - **трговина** – робна кућа, продавнице, пијаца...
  - **финансије** – банке, мјењачнице....
  - **административни објекти** – општина, суд...
  - **комунални објекти** – сметлиште...
  - **сигурност** – полиција, ватрогасци...
  - **здравство** – болница, амбуланте, апотеке...
  - **образовање** – вртићи, школе, библиотека...
  - **објекти културе** – дом културе, позориште, биоскоп...
  - **рекреација** - паркови, спортски терени...
  - **туризам** – хотели, ресторани...
  - ...

Основни критеријум на основу ког комисија процјењује успјешност плана града јесте у ком степену планирани град задовољава основне потребе својих становника.

- Након што израде план града наставник позива групе да представе свој град – да кажу које објекте у граду су планирали и зашто баш те.
- Ученици из комисије треба да објасне свој критеријум (на основу чега процјењују успјешност неког рјешења); да коментаришу свако рјешење (да кажу његове добре и слабе стране); и на крају да прогласе најбоље рјешење.

алтернативно – час 22.

Циљеви часа:

- **идентификују промјене које човјек уноси у своју природну средину и оцјењују њихове позитивне и негативне посљедице**

Активности на часу:

- С ученицима треба изабрати један еколошки проблем у локалној заједници (нпр. загађеност ваздуха, или воде, као посљедица рада неке фабрике; загађеност ваздуха као посљедица великог броја аутомобила; чести одрони земљишта и бујице као посљедица сјече шума; прљав град због великог броја туриста и сл.)
- Одјељење треба подијелити у мање групе са супротним интересима:
  - **група еколога** који се залажу за радикално рјешавање еколошког проблеме нпр. затварањем фабрике
  - **представници фабрике** (запослени у фабрици и пословодство), који од тога живе и помажу изградњу града
  - једну групу чине **представници општинске власти** који треба да ријеше еколошки проблем у заједници
- Групе прво треба да дефинишу своје аргументе:
  - **еколози** – шта ће заједница добити затварањем фабрике
  - **представници фабрике** – шта ће заједница изгубити затварањем фабрике
- Супротстављене стране треба да изнесу своје аргументе - води се кратка дискусија на основу које представници општинске власти треба да кажу коначно рјешење проблема.
- Коначно рјешење се провјерава – групе треба да кажу да ли су задовољне рјешењем које предлажу власти, и ако нијесу да наведу аргументе (зашто нијесу). Расправа се наставља док се не дође до компромисног рјешења.

изборни час – 23.

Слободно вријеме

Циљеви часа:

- истражују и идентификују начин како њихови вршњаци најчешће користе слободно вријеме
- анализирају различите начине коришћења слободног времена
- разумију зависност начина коришћења слободног времена од услова у локалној заједници

Активности на часу:

- Ученици могу да истраже како ученици њихове школе најчешће проводе слободно вријеме.

Како ти користиш своје слободно вријеме?

Заокружи највише три одговора.

- гледање ТВ-а
  - одлазак у играонице (кладионице и сл.)
  - спавање и излежавање код куће
  - слушање музике код куће
  - читање новина, часописа, књига
  - одлазак код друга/другарице
  - одлазак у шетњу са друштвом
  - бављење спортом (као члан клуба)
  - одлазак на додатне часове (страних језика, музике, глуме и сл.)
  - одлазак на умјетничке изложбе
  - одлазак у позориште
  - одлазак на концерте озбиљне музике
- Сваки ученик има задатак да прикупи податке (примјеном упитника) од најмање 5 ученика школе (ученици виших разреда) - о томе како они најчешће користе своје слободно вријеме.
  - На часу се систематизују резултати упитника (утврђују се фреквенције за сваки од начина коришћења слободног времена и издвајају најчешћи начини коришћења слободног времена).
  - Разговор с ученицима:
    - да ли су то најбољи начини коришћења слободног времена
    - који су разлози да ученици тако користе слободно вријеме

- шта треба урадити (шта предлажу) како би ученици бирали бољи начин коришћења слободног времена
- коме треба упутити приједлоге (ко је надлежан)

Разумијевање чињенице да људи одређеног подручја заједно одлучују о питањима која се тичу њих и њиховог живота у локалној заједници

час 24 - 25.

Циљеви часа:

- **разумију да људи одређеног подручја, не само да заједно живе и заједно остварују своје животне потребе, већ и заједно одлучују о питањима која се тичу њих и њиховог живота у локалној заједници (локална самоуправа)**
- **упознају општину и органе локалне самоуправе (скупштину и предсједника општине), њихову улогу и начин њиховог избора**
- **сазнају како људи (грађани) одлучују у локалној заједници и разумију разлику између непосредног и представничког начина одлучивања**

Активности на часу:

Први час:

- Ученици у групама треба да се припреме за посјету; да посјете општину и да разговарају са појединим представницима локалне власти (или њиховим замјеницима, или људима запосленим у општини који им могу одговорити на питања).

- предсједник општине
- предсједник скупштине
- главни администратор

Једна од група може да посјети неко

- удружење грађана

а, уколико су формиране, треба посјетити и своју

- мјесну заједницу

- Ученици прво сами, а затим уз помоћ наставника, треба да се договоре која питања желе да поставе онима које посјећују.

Важна питања:

- начин избора - како се нпр. бира предсједник општине
- улога - које послове обавља
- како грађани могу остварити контакт
- и сл.

Други час:

- Извјештаји група и разговор о улози грађанина у локалној самоуправи (представничко и непосредно учешће грађана у локалној самоуправи).

алтернативно – час 24 - 25.

Циљеви часа:

- **израде и представе програм развоја своје заједнице и упознају начин представљања и бирања у заједници**

Активности на часу:

Први час:

- Ученици се подијеле у групе од којих свака треба да припреми свој изборни програм и да га представи другим ученицима у одјељењу.

Програм треба да садржи:

- **назив групе** – како се група зове
- **знак групе** – по чему се група може препознати
- **економски програм** – шта група предлаже како би се обезбиједио развој локалне заједнице (више радних мјеста, веће плате и сл.)
- **еколошки програм** – шта предлажу како би се боље заштитила природна средина у локалној заједници
- **спорт, рекреација и забава** – шта предлажу како би се младима обезбиједили бољи услови за коришћење слободног времена у локалној заједници

Други час:

- Прије изношење програма наставник усмјерава ученике да прате излагање сваке групе јер ће на крају гласати о најбољем програму. Могу да гласају за програм било које групе, осим за програм групе чији су чланови.

- Након изношења програма треба организовати гласање и утврдити који програм има највећу подршку ученика у одјељењу.
- Разговор с ученицима:
  - шта је било пресудно у доношењу одлуке за кога ћете гласати
  - шта вам се највише допало у појединим програмима
  - који дио програма је у одлучивању за вас био најважнији
- Наставник може да позове ученике да поново размисле о неким дијеловима изнесених програма (нпр. Да ли је економски програм реалан, и да ли има упориште у ресурсима локалне заједнице? Да ли је у неком програму наглашено питање које се односи на спорт и рекреацију, а запостављено економско питање? Да ли у неком програму постоји сукоб између економског и еколошког програма и сл.)

алтернативно – час 24 - 25.

Циљеви часа:

- **осмисле и представе грађанску иницијативу и упознају један од начина непосредног учешћа грађана у питањима важним за живот у локалној заједници**

Активности на часу:

Први час:

- Ученици су у улози групе грађана која покреће грађанску иницијативу. Група треба да се договори о томе коју иницијативу жели да покрене (нпр. изградња спортског терена, додатно обиљежавање пјешачких прелаза у близини школе и сл. – оно за шта се сви у групи сложе да је важно).

Иницијатива треба да садржи:

- **приједлог** – да јасно кажу шта предлажу
  - **образложење** – да буду убједљиви и образложе зашто је то важно
- Ученици се могу додатно мотивисати да своју иницијативу осим у писаном облику изразе у форми плаката – да је илуструју; у форми паролe – кратког слогана и сл. Важно је да буде убједљива, да увјери друге у важност онога што предлажу.

Други час:

- Прије изношења иницијатива, наставник усмјерава ученике да прате излагање сваке групе јер ће на крају гласати о најбољој иницијативи. Могу да гласају за иницијативу било које групе, осим групе чији су чланови.
- Након изношења свих иницијатива треба организовати гласање и утврдити која иницијатива има највећу подршку ученика у одјељењу.
- Разговор с ученицима:
  - шта је било пресудно у доношењу одлуке за коју иницијативу ћете гласати
  - шта вам се највише допало у појединим иницијативама
  - зашто баш та иницијатива има највише шанси да успије и сл.

Стандарди знања:

Ученик треба да:

- наведе основне задатке (функције) локалне заједнице
- образложи задовољавања основних потреба људи у локалној заједници
- образложи начин одлучивања у локалној заједници
- препозна занемарене потребе – појединце или групе
- објасни зашто школа треба заједници и обратно
- образложи важност бирања
- одреди и образложи своју одговорност према локалној заједници

Народ

Кључне ријечи:

народ, нација, колективни идентитет, равноправност, уважавање различитости, толеранција

Каталог знања:

Ученик треба да:

- дефинише основне појмове*
- наведе народе у Црној Гори, националне и етничке групе*
- наведе права и обавезе појединца – себе према свом и другим народима, националним и етничким групама**
- наведе основне елементе који одређују национални, културни идентитет**
- образлаже своју одговорност према чувању националног и културног идентитета свог и других народа**
- уочава и анализира међусобну повезаност народа у ЦГ***
- анализира историјске и актуелне примјере сарадње, поштовања и суживота међу народима, националним и етничким групама у ЦГ**
- анализира историјске и актуелне примјере повезивања народа и култура у ЦГ с другим земљама***
- образлаже услове и универзалне вриједности које подстичу повезивање и одржање народа и заједнице народа, на глобалном нивоу***

Циљеви Програма:

Ученици треба да:

- упознају појам народа (нације) и разумеју важност једнакости, уважавања различитости и међусобне толеранције за складан живот у вишенационалним заједницама

Извод из Уџбеника:

Народ

Намјена овог дијела Уџбеника је да помогне ученику да разуме да човек не само да припада различитим групама већ да има, или може да има, и осјећај припадности

и повезаности са тим групама (поред личног има и колективни идентитет). Упознаје различита значења ријечи народ и разумије појмове једнонационална и вишенационална заједница. Упознаје важност једнакости, уважавања различитости и међусобне толеранције за складан живот у вишенационалним заједницама.

Наслови:

- **Ја и ми**
- **Шта значи ријеч – народ?**
- **Шта значи имати толерантан однос?**

Мање познати појмови у тексту:

етничко, дискриминација, асимилација, шовинизам, цивилизација

Реализација Програма:

За реализацију теме Народ предвиђена су 2 часа

Циљеви Програма	Број часова
▪ упозна појам народа (нације) и разумије важност једнакости, уважавања различитости и међусобне толеранције за складан живот у вишенационалним заједницама	2
Укупно часова:	2

Реализација циљева Програма:

**Упознавање појма народа (нације) и
разумијевање важности једнакости,
уважавања различитости и међусобне
толеранције за складан живот у
вишенационалним заједницама**

Час 26.

Циљеви часа:

- **разумију да човјек не само да припада различитим групама већ има, или може да има, и осјећај припадности и повезаности с тим групама (поред личног има и колективни идентитет)**
- **упознају појам народа, нације и националног идентитета**

Активности на часу:

- Сваки ученик може да припреми неки од народних обичаја, или дио неког народног обичаја (нпр. дио свадбеног обичаја, или дио обичаја у вријеме неког празника који се празнује у његовој породици). Ученицима треба рећи да кратко опишу неки обичај који су видјели у својој породици - како се нпр. прославља неки празник у њиховој кући; или какви су раније били свадбени обичају и сл.
- На часу сваки ученик који жели може кратко да представи обичај који је записао.
- Након представљања обичаја с ученицима треба разговарати о:
  - *различитим празницима и различитом начину прослављања празника (нпр. различити свадбени обичаји; или различити обичаји обиљежавања неких празника)*
  - *традицији и о начину преношења народних обичаја (у породици; с кољена на кољено; са генерације на генерацију и сл.)*
  - *народним обиљежјима (народна ношња, народне пјесме, народни обичаји, вјера, вјеровања, језик и сл.)*
  - *националним заједницама у њиховом крају (и шире у држави)*
  - *националном идентитету (о осјећају припадности својој националној заједници)*
  - *праву да свако ко жели примјењује своје обичаје, испољава своју вјеру и употребљава свој језик*
  - *значају поштовања права на различитост*

Час 27.

Циљеви часа:

- **уознају важност једнакости, уважавања различитости и међусобне толеранције за складан живот у вишенационалним заједницама**

Активности на часу:

- С ученицима треба разговарати о могућим различитим односима човјека према својој и другим националним заједницама (текст **Различити односи према својој и другим националним заједницама**), као и о томе зашто су важни једнакост, уважавање различитости и толеранција за живот у вишенационалним заједницама.
- Ученици у групама треба да смисле три правила која су важна за живот у вишенационалним заједницама (на примјер: Која три правила су по вама важна за складан живот у вишенационалној заједници? Чега би сви требало да се придржавамо? Зашто су та правила важна?)
- Групе наизмјенично износе по једно правило. Свако правило треба коментарисати (утврдити зашто је важно) и записати на заједничку листу правила.
- На крају ученици могу да прочитају текст **Однос који није добар – национална искључивост** и да га заједно са наставником прокоментаришу.

Стандарди знања:

Ученик треба да:

- образложи важност очувања и повезивања заједнице
- објасни своју одговорност за очување националног идентитета

Тема VI

Држава

Кључне ријечи:

држава, држављанин, власт

Каталог знања:

Ученик треба да:

- дефинише основне појмове (држава, држављанин, држављанство) *
- образложи основне функције и задатке државе**
- појасни однос појединац - држава**
- наведе права и обавезе појединца према држави и обрнуто**
- анализира потребу настајања првих држава кроз историју***

Циљеви Програма

Ученици треба да:

- упознају основна обиљежја државе, међусобне односе између државе и држављана и да разликују демократску од недемократске власти у држави

Извод из Уџбеника:

Држава

Намјена овог поглавља је да помогне ученицима да упознају основна обиљежја државе (територија, становништво и власт) и односе између државе као организације и држављана, становника државе. Ученик упознаје улоге државе (обавезе државе према држављанима) и обавезе држављана према држави. Сазнаје како држава спроводи власт и разликује демократску од недемократске власти.

Наслови:

- **Шта има свака држава?**
- **Шта обезбјеђује држава – улога државе**
- **Како држава остварује своју улогу?**
- **Демократска власт**

Мање познати појмови у тексту:

закон, сувереност, легитимност, легалност, право, минималан, дилема, финансије, министарство, министар, диктатура

Реализација Програма:

За реализацију теме Држава предвиђена су 2 + 1 изборни час.

Циљеви Програма	Број часова
<ul style="list-style-type: none"> уознаје основна обиљежја државе, међусобне односе између државе и држављана и разликује демократску од недемократске власти у држави	2
<ul style="list-style-type: none"> изборни час	1
Укупно часова:	3

Изборана тема:

- Друге културе

Реализација циљева Програма:

изборни час 28.

Друге културе

Циљеви часа:

- анализирају културне специфичности појединих држава и народа и разумеју међусобне утицаје и повезаност народа свијета

Активности на часу:

- Ученици треба да изаберу неку државу (било која држава свијета) са задатком да буду промотери њене културе.
- С ученицима треба разговарати о томе како се може представити нека држава и шта је важно за њено представљање.

Шта се све може представити?

- **симболи** - застава, грб, химна, главни град...
  - **територија** - гдје се налази и коју територију покрива?
  - **становништво** - број становника и који народи сачињавају њено становништво?
  - **препознатљивост** – по чему се данас препознаје (нпр. Ајфелов торањ за Француску; пирамиде за Египат; Акропољ за Грчку и сл.)
  - **познати држављани** – познати спортиста, пјевач, глумац и сл.
  - **архитектура** – изглед типичних грађавина и сл.
  - **умјетност** – познати умјетник и његово дјело
  - **историјски споменик** – шта представља у историји народа те државе
  - **историјска личност** – улога у историји народа те државе
  - **фолклор** – народна ношња, народна музика и сл.
  - **занимљивост** – нека занимљивост везана за ту државу
- Ученике треба подстаћи да презентацију што више заснују на очигледним материјалима: карте, фотографије, слике, музичка дјела, постери и сл. **Напомена*** - ове активности треба обавити на неком од претходних часова, на часу ученици представљају државу коју су изабрали.
- Разговор с ученицима:
- *шта су ново сазнали о појединим државама*
  - *шта им је било посебно занимљиво*
  - *има ли нешто заједничко за све државе*

алтернативно – час 28.

Циљеви часа:

- **упознају основне елементе културе једног народа и разумију повезаност различитих култура**

Активности на часу:

- Ученици могу да се определијеле да истраже неку удаљену врло хомогену културу – нпр. култура Индијанаца, култура Ескимана, култура неког афричког племена и сл. Није потребно инсистирати на тачности приказа изабране културе. Довољно је да ученици познају неке елементе културе коју желе да прикажу, и да на основу тога развију своје виђење те културе – да је реконструишу.
- Презентација ових култура могла би да се обави кроз приказ неких од сљедећих елемената:

- ношња
  - инструменти
  - игре
  - пјесме
  - вјеровања
  - митови
  - легенде
  - обичаји
  - оруђе и оружје
  - организација власти и сл.
- Ученици би могли да направе неке елементе ношње, инструмената, оруђа, оружја и сл; да осмисле једну сцену из живота карактеристичну за културу коју представљају (нпр. неки обичај, плес, игру) и да је прикажу другима.
  - Разговор с ученицима:
    - *шта су ново сазнали о приказаним културама*
    - *шта им је било посебно занимљиво*
    - *све што је показано било је различито, да ли у нечему и слично - шта је заједничко за све људе и све народе свијета*

Упознавање основних обиљежја државе, међусобних односа између државе и држављана и разликовање демократске од недемократске власти у држави

Час 29.

Циљеви часа:

- **упознају основна обиљежја државе (територија, становништво и власт) и односе између државе као организације и држављана, становника државе**
- **упознају улоге државе (обавезе државе према држављанима) и обавезе држављана према држави**

Активности на часу:

- Наставник може да започне час разговором о основним обиљежјима државе (територија, становништво, власт), а затим да их подстакне да размисле о томе зашто је уопште потребна држава?

Замислите једну долину гдје не постоје никаква правила. Свако у долини живи сам за себе, понаша се онако како он хоће и ради онако како он

мисли да треба да ради. Замислите да је један човјек у тој долини саградио себи кућу, а други помисли да му је узме. У долини свако мора сам да брани себе, своје имање и своју породицу. У долини не постоје закони, нема судија ни полиције. Једини закон је закон јачега.

Какав је живот људи у тој долини?

Ученици у групама треба да размисле о животу људи у долини, да напишу како изгледао живот људи у тој долини кроз неколико година?

- Посљедице живота људи у долини, које наведу групе, треба записати на заједнички папир и продискутовати о њима, а затим их позвати да размисле шта је потребно људима у долини – *напишите како би сте помогли, шта је потребно урадити да би им се њихов живот промијенио - поправио?*
- Приједлоге ученика треба записати, а затим кроз разговор с ученицима систематизовати у уже категорије.

Приједлози који се односе на:

- ред, мир, сигурност грађана
- рад, напредак, добар стандард грађана
- једнаке шансе за успјех свих – праведност, равноправност грађана

- Разговарати с ученицима о сљедећим питањима:
  - зашто нам је потребна држава, шта држава обезбјеђује својим грађанима (улога државе)
  - зашто су важни закони – прописи у држави
  - зашто је важно поштовање прописа

Час 30.

Циљеви часа:

- **сазнају како држава спроводи власт и разликују демократску од недемократске власти**

Активности на часу:

- Ученике треба подијелити у групе и позвати их да наведу све оне за које сматрају да имају власт у држави – наведите све оне који по вашем мишљењу имају власт у држави, који владају државом? Одговоре које ученици спонтано наведу (нпр. предсједник државе, скупштина, полиција, судије, министри, грађани...) треба записати, а затим кроз разговор с ученицима категорисати на оне:

- **који доносе законе** (правила) – законодавна власт (скупштина)
  - **који извршавају законе** – извршна власт (влада, министарства, полиција и сл.)
  - **који брину о поштовању закона** (судије)
- Наставник упућује ученике да размисле о томе како се добија право да се влада државом – ко даје право да се влада у држави?
  - Кроз разговор с ученицима важно је утврдити:
    - улогу грађанина у избору власти
    - разлику између демократске (власти која је изабрана од грађана) и недемократске власти

Стандарди знања:

Ученик треба да:

- објасни основне појмове
- образложи своју одговорност према очувању државе

**Теоријски приступ
реализацији
програма
Грађанског
васпитања у
основној школи**

Дјеца уче оно шта живе!

Ако дијете живи са:

- критиком, учи да осуђује
- непријатељством, учи да буде агресивно
- страхом, учи да буде уплашено
- сажаљењем, учи да жали себе
- исмијавањем, учи да буде стидљиво
- љубомором, учи да буде завидно
- срамотом, учи да се осјећа кривим
- охрабривањем, учи да буде сигурно
- толерантношћу, учи да буде стрпљиво
- похвалом, учи да цијени
- прихватањем, учи да воли
- слагањем, учи сигурност
- признањем, учи да је добро имати циљ
- поштењем и правичношћу, учи шта је истина и правда
- сигурношћу, учи да има вјеру у себе и људе око њега
- пријатељством, учи да је свијет лијепо мјесто за живот

Како у школи живе дјеца?

Образовање за демократију и грађанско друштво

Образовање за демократију и грађанско друштво није само предмет Грађанско васпитање који се учи у VI и VII разреду основне школе, већ принцип, који се огледа кроз интегративни приступ у реализацији програма образовања дјеце и младих за демократију и грађанско друштво, а учи се:

- као посебан предмет у школи
- кроскурикуларно - кроз све предмете у школи
- кроз ваннаставне и слободне активности ученика у школи и изван школе
- кроз његовање и практиковање демократских вриједности током учења и током живљења у школи
- партиципацијом, активним учешћем у органима школе и изван школе

Грађанско васпитање као посебан предмет у школи

Као предмет, Грађанско васпитање има своје специфичне циљеве, карактеристичне садржаје и активности учења, и учи се током VI и VII разреда основне школе. Сам концепт и идеја образовања младих за демократију и грађанско друштво знатно је шира, превазилази оквире предмета и подразумијева остваривање циљева Грађанског васпитања кроз садржаје и активности свих предмета у школи, током цијелог основног, средњег и високог образовања, па и даље. Сматра се да је школа само један сегмент образовања младих за демократију и грађанско друштво, а да оно треба да се учи и у животу и да траје читав живот.

Грађанско васпитање кроз друге предмете у школи

Образовање за демократију и грађанско друштво има:

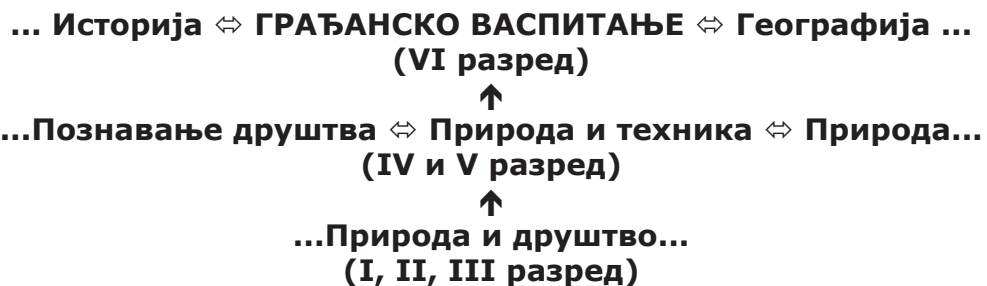
- интердисциплинарни,
- кроскурикуларни и
- развојни карактер.

Образовање за демократију и грађанско друштво, и сам предмет Грађанско васпитање, има **интердисциплинарни карактер**, и према документима Савјета Европе* треба да обухвата најмање четири основне димензије, и то:

- **друштвена димензија** - обухвата односе међу људима и њихово функционисање унутар друштвених група и институција друштва;
- **економска димензија** - обухвата разумијевање услова живота, свијета рада и начина привредног функционисања;
- **културолошка димензија** - односи се на заједничке вриједности и традицију унутар групе и између група, укључујући и њихову историјску основу;
- **политичка и законска димензија** - обухвата права и дужности човјека и грађана у односу на политички систем и законе.

Предмет Грађанско васпитање има блиске **кроскурикуларне везе** са циљевима и садржајима других предмета у основној школи. Посебно су истакнуте везе с циљевима и садржајима предмета: Историја, Географија и Природа. Блиске кроскурикуларне везе овај предмет има и у односу на: Матерњи језик и књижевност, Биологију са екологијом, Ликовну културу, Музичку културу, па и остале предмете у школи.

Поред *хоризонталне структурираности*, програм образовања за демократију и грађанско друштво има и важну *вертикалну структурираност* - **развијност**. Развојни карактер предмета Грађанско васпитање обезбјеђује се дограђивањем циљева и садржаја овог предмета на претходно стечена знања у настави предмета: Природа и друштво (I, II и III разред), Природа и техника (IV разред), Познавање друштва (IV и V разред).

* Кроскурикуларни и развојни карактер програма образовања дјече и младих за демократско грађанско друштво

Грађанско васпитање у ваннаставним и слободним активностима ученика школе

Циљеве Грађанског васпитања није могуће остварити једино у учионици, и унутар школе, а да спољашњи свијет остане нешто друго. Све што се учи у школи треба да се ослања и даље развија на ресурсима локалне заједнице, у оквиру проблема

везаних за стварни живот заједнице у којој ученик живи. Основна намјена Програма образовања за демократију и грађанско друштво и јесте у томе да он своју пуну афирмацију и реализацију доживи у реалном животу, не само у школи него и изван школе. *Учешће у добротворним организацијама, партиципација ученика у хуманитарним, еколошким и другим акцијама локалне заједнице, истраживачки и акциони пројекти које покрећу сами ученици, ђачки парламент, дебатни клубови и сл.* треба да нађу своје мјесто у програму ваннаставних и слободних активности ученика у школи, и да такве демократске и грађанске акције ученика дају посебан печат култури заједнице у којој школа живи.

Грађанско васпитање кроз његовање и практиковање демократских вриједности у школи

На свим друштвеним нивоима, како на педагошком, тако и на политичком плану, демократија подразумијева:

- прихватање и поштовање **демократских вриједности**, као што су: *слобода, правда, једнакост, солидарност и сл.*
- изграђивање и практиковање **демократских принципа** и **процедура одлучивања**, као што су: *активна и одговорна партиципација, толеранција и недискриминација, дијалог и преговарање базирано на аргументима а не на ауторитету моћи и сл.*

Демократичност у домену образовања почива на уважавању два основна принципа. То су:

- **принцип једнакости** - доступност и уважавање права на образовање за све, без обзира на пол, узраст, расну, етничку и религијску припадност, мјесто живљења и имовинско стање, способности и здравствени статус
- **принцип партиципације** - слобода избора, слобода изражавања и активног учешћа у одлучивању уз прихватање одговорности.

Примијењени на школу, наведени демократски принципи долазе до изражаја кроз:

- **децентрализацију система образовања**
- **већу аутономију школе и наставника**
- **могућност избора од стране ученика**
- **инклузивно образовање**
- **циљни и развојни приступ у планирању, припремању и реализацији наставе**
- **примјену активних и интерактивних метода наставе/учења у школи**

Наведени демократски принципи школу, наставника и ученика стављају у центар образовног процеса и сваком од њих обезбјеђују активну улогу и могућност партиципације у властитом развоју.

Грађанско васпитање кроз партиципацију - активно учешће ученика у животу школе

Партиципација ученика у животу школске заједнице у себи обједињује **процес** (начин учења), и **исход** (резултат учења) за демократију и грађанско друштво. Двије основне могућности за партиципацију ученика у животу школе су:

- активно учешће и одлучивање у органима школе
- примјена активних и интерактивних метода учења

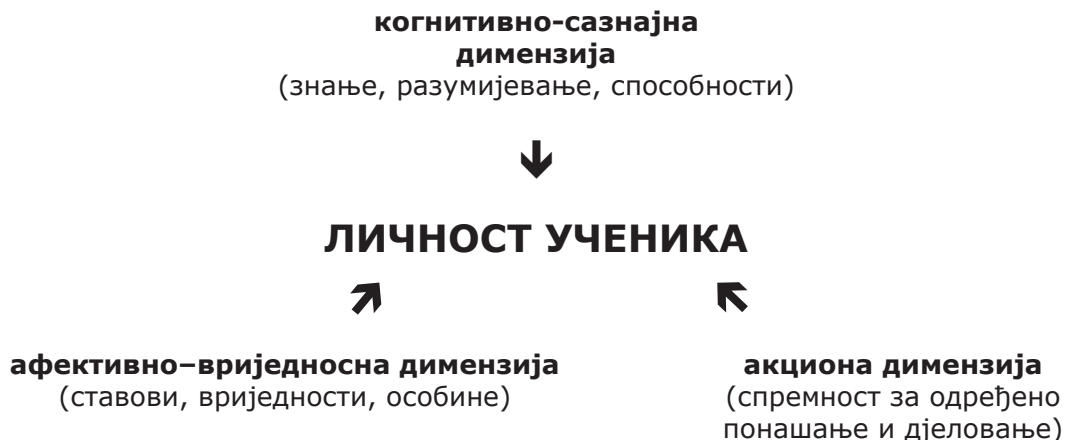
Закључак:

Образовање за демократију и грађанско друштво није, дакле, само теоријско и од наставе Грађанског васпитања не очекује се да ученици само усвоје знања о грађанству и демократији. Настава Грађанског васпитања треба младима да пружи и прилику за практиковање и увјежбавање вјештина демократског живота. Толеранција, дијалог, дебата, сарадња, аргументовано преговарање треба да се практикују и развијају кроз наставу и реалан школски живот. Очекивање је да грађанске и демократске вриједности постану дио вриједносног система ученика и основа његовог будућег дјеловања у свом окружењу.

У цјелини гледано, грађанским васпитањем означавамо скуп образовних и васпитних мјера, акција и активности које као коначан исход имају **дјецу и младе оспособљене за улогу активног грађанина у демократски организованом друштву.**

Циљеви и исходи образовања за демократију и грађанско друштво

Као полазиште за утврђивање кључних компетенција којима треба да се бави настава грађанског васпитања, у Европи је широко прихваћен модел који је развио Одижије (Аудигиер, 2000) у оквиру пројекта Савјета Европе "Образовање за демократију и грађанско друштво". Према овом моделу, предметом Грађанско васпитање у школи треба да се остварује утицај на три основне компоненте личности:

Ове три кључне компетенције могу се изразити у облику троугла, који представља три међусобно повезане димензије: *когнитивну, афективно-вриједносну и акциону димензију личности ученика.*

Когнитивна димензија образовања за демократију и грађанско друштво

Ријеч когниција обично се везује за знање, а знање се може односити на разне ствари. Може да подразумева знање **о нечему**, али може да означава и знање **како** (како се, рецимо, нешто ради). Надаље, ријеч когниција односи се и на когнитивне **способности**, као што су: способност анализирања, закључивања, процјењивања, способност критичког или стваралачког мишљења и сл.

Ученик треба да зна о:

- основним друштвеним групама и њиховој улози
- правилима заједничког живота у друштву
- поријеклу и сврси тих правила
- различитим улогама и нивоима моћи у друштву
- својим правима и одговорностима
- начинима функционисања јавних институција (установа) и сл.

Ученик треба да зна како се:

- постаје члан неке друштвене групе
- у групи одлучује и доноси заједнички циљ
- у групи расправља и доноси правила и норме понашања
- у групи дијеле задужења и преузима одговорност
- у групи одговорно поступа
- залаже за равноправност и бори против дискриминације и сл.

Кроз учење ученик треба да развија способности:

- анализирања
- закључивања
- рјешавања проблема
- стваралачког мишљења
- критичког мишљења и сл.

Когнитивна димензија образовања за демократију и грађанско друштво укључује познавање и разумијевање основних облика и начина друштвеног организовања, основних институција грађанског друштва и демократије, као и вјештине и способности социјалног дјеловања.

Афективно–вриједносна димензија образовања за демократију и грађанско друштво

Појединац развија одређени **однос** према другоме (прихвата га или га одбија) и **гради себе** (спремност да учи или да не учи) у складу са својим ставовима и својим вриједностима. Особине личности, карактер и темперамент, исто тако, објашњавају досљедност понашања појединца у односу на читаву групу сродних ситуација, али су знатно стабилнији и резистентнији на промјене у односу на ставове и вриједности.

Ставови, вриједности и особине личности значајни за наставу Грађанског васпитања су:

- слобода за све људе
- владавина правде и правичности
- једнакост и уважавање различитости
- равноправност

- **самопоуздање**
- **повјерење у друге**
- **одговорност**
- **солидарност**
- **хуманост**
- **иницијативност**
- **толерантност и сл.**

Афективно-вриједносна димензија подразумијева **свијест** о правима и одговорностима, нормама понашања и вриједностима грађанског друштва, као и о етичким и моралним питањима заједнице. Очекивање је да опште демократске и грађанске вриједности као што су: слобода, једнакост, солидарност међу људима, достојанство личности, поштовање различитости и сл. постану дио вриједносног система ученика и основа његовог будућег дјеловања у заједници.

Социјално–акциона димензија образовања за демократију и грађанско друштво

Схватање појма грађанин помјерило се од грађанина као особе која гласа, на грађанина - особу која има способност и спремност активног дјеловања у свом окружењу. Социјално–акциона димензија описује спремност појединца да дјелује и да се залаже за демократију.

Очекивања понашања и дјеловања:

- **да заједнички ради и да сарађује с другима**
- **да одговори – да буде одговоран према себи и другима**
- **да буде хуман и спреман да помогне другима**
- **да се залаже за једнакост и људска права**
- **да преузима иницијативу**
- **да се ангажује у различитим иницијативама и акцијама**
- **да учествује у јавним расправама**
- **да конфликте рјешава ненасилно**
- **да ради за добробит појединца и цијеле заједнице**
- **да унапређује заједницу и сл.**

Акциона компонента је основни и најважнији исход образовања за демократију и грађанско друштво, јер тек у понашању појединца његова знања, његове способности, његови ставови и вриједности добијају своје значење и свој пуни смисао.

Како се учи предмет Грађанско васпитање

Настава Грађанског васпитања има циљ да младе **оспособи** и да их **учини спремним** за активну улогу у демократском и грађанском друштву. Ова наизглед једноставна формулација изражена кроз оспособљеност и спремност појединца садржи у себи много тога. Прије свега садржи *знање* о грађанству и демократији и разумијевање свог положаја у институцијама система и друштва уопште. Надаље, подразумејева одређене *способности* и компетенције потребне, како за самостално дјеловање, тако и за сарадњу с другим људима. И на крају, најважније је *имати свијест* о значају грађанског и демократског дјеловања. Свака од ових компоненти - знање, разумијевање, способности, ставови, вриједности, особине личности - у себи садржи бројне категорије циљева о којима је било ријечи раније.

Важно је разумјети да је већина ових циљева *процесног карактера* и да се развијају кроз процес тј. начин учења у школи. Другим ријечима, како дијете учи и буквално значи – **шта заправо учи?** Ако нпр. учи само слушајући наставника, једино ће научити како да слуша и како да понавља оно што је наставник рекао. Ако учи кроз расправу са наставником и другом дјецом у одјељењу, научиће да расправља и да води рачуна како о својим тако и о туђим идејама и мишљењима.

Важност процеса учења

Наставу треба разумјети као истовремен процес *усвајања знања*, али и процес *развијања способности* за усвајање знања. Другим ријечима, у сваком облику наставе нешто се учи, али од активности учења највише зависи шта се заправо учи.

Ако наставник нпр. жели да развија проблемско мишљење код својих ученика, не може се без проблемски усмјерене наставе. Критичко мишљење се развија кроз дискусију. Истраживачко учење и рад кроз пројекте су опробане методе за остваривање виших когнитивних циљева и за повезивање са некогнитивним циљевима. На сличан начин, путем трансмисивних и рецептивних метода у настави, развијају се пасивност и зависност ученика. Сваки метод у себи има уграђену *природу дјелатности* коју током учења практикује онај који учи и ствар је у томе да се природа дјелатности усклади са природом циљева наставе.

Ако постоји нека професионална тајна у васпитно-образовном раду, онда је то наставников избор активности ученика путем којих ће се у његовој личности и у његовом понашању остварити развојне промјене о којима говоре васпитно-образовни циљеви.

Н. Хавелка

Природа дјелатности учења

Све што се дешава у учионици, као и сам начин учења, могуће је посматрати кроз четири основне димензије учења:

- **механичко наспрам смисленом учењу**
- **конвергентно наспрам дивергентном учењу**
- **рецептивно наспрам учењу путем открића**
- **трансмисивно наспрам интерактивном учењу**

Механичко наспрам смисленом учењу

Све што се учи могуће је учити напамет, без разумијевања, или смислено - с разумијевањем. Да би се учило с разумијевањем, потребно је обезбиједити најмање један од два услова. Нови садржај потребно је повезати са *претходним школским*, или са претходним *ваншколским знањем* ученика.

Механичко учење	Смислено учење
<i>Учење напамет, без разумијевања</i>	<i>Учење с разумијевањем</i>
<p>Активности наставника:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Задаје ученику шта треба да се научи! ▪ Оцјењује тачност репродукције. 	<p>Активности наставника:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Утврђује да ли ученици познају кључне ријечи, термине неопходне за разумијевање садржаја који се учи. ▪ Утврђује да ли ученици имају знања или искуства која су потребна за усвајање новог. ▪ Евоцира претходна искуства којима ученици располажу, а која су неопходна за усвајање новог. ▪ Обезбјеђује повезивање нових знања са животним, ваншколским искуствима дјетета. ▪ Новим тумачењима проширује претходна знања и претходна искуства ученика. ▪ Показује да су једна појава, неки појам или догађај у основи исти као нека друга појава, неки појам или догађај који су им познати од раније или о којима су учили у другом предмету. ▪ Провјерава начин како ученици разумију нове садржаје и сл.
<p>Активности ученика:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Слуша или чита, покушава да упамти, понавља, преслишава се... 	<p>Активности ученика:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Пита се - поставља релевантна питања себи и другима. ▪ Анализира, тражи сличности и разлике, процјењује, разврстава, сортира, прави преглед градива, закључује, тумачи и сл.

Могуће је разликовати неколико таксономских нивоа смисленог учење, почев од разумијевања садржаја, преко његове примјене и рјешавања проблема, па до стваралачке и критичке трансформације датих садржаја. Ниво на ком учење треба да буде организовано зависи од *циљева* и предвиђених *исхода* Програма.

Циљеви Програма	Исходи Програма
Разумијевање чињеница, података, појмова, правила, класификација итд.	Ученици могу да објасне; да кажу својим ријечима; да издвоје оно што је важно; да преформулишу и сл.
Примјена усвојених знања и рјешавање проблема.	Ученици могу да ријеше проблем; да примијене старо знања у новој ситуацији; да научено примијене у животу и сл.
Произвођење нових знања и информација на основу датих.	Ученици могу да произведу нове информације на основу датих, да смисле нове идеје, да дају нова продукте, нова рјешења и сл.
Вредновање знања и информација.	Ученици вреднују знања и информације на основу неког критерија; смишљају и вагају аргументе за и против; дају приједлоге и сл.

Циљеви програма Грађанског васпитања, по правилу, обухватају све таксономске нивое, почев од разумијевања па до развијања разних когнитивних, комуникацијских и социјалних способности и компетенција ученика.

Конвергентно наспрам дивергентном учењу

Задатке пред којим се ученик може наћи у школи могуће је подијелити на **конвергентне** и **дивергентне** задатке. *Конвергентни задаци* су они који углавном имају један, логички предодређен или на неки други начин унапријед одређен тачан одговор. Примјер конвергентног задатка је рјешавање математичке једначине, али исто тако и испуњавање очекивања да се на неки захтјев одговори на унапријед одређен начин. У случају *дивергентних задатака* постоји могућност различитих рјешења и различитих одговора. Такав је нпр. разговор о другарству, гдје сваки ученик може имати своје, различито рјешење. Типичан примјер дивергентног задатка је нпр. да ученици смисле како би по њиховом мишљењу требало да изгледа идеална школа. Такав задатак од ученика тражи смишљање властитих идеја, а цијени се флуентност, тј. способност произвођења великог броја идеја, и оригиналност, способност произвођења необичних и ријетких идеја.

Конвергентно учење	Дивергентно учење
Постоји само један, унапријед одређен, тачан одговор	Постоји могућност различитих одговора и рјешења
<p>Активност наставника</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Прихвата само тачне, исправне одговоре. ▪ Награђује само једно рјешења. ▪ Захтијева дисциплину. ▪ Намеће такмичарску атмосферу у разреду. 	<p>Активност наставника</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Прихвата све одговоре ученика. ▪ Награђује свако рјешење. ▪ Обезбјеђује атмосферу међусобног уважавања и толеранције. ▪ Обезбјеђује емоционално безбједну околину (да се свако осјећа слободним да изрази своје мишљење).
<p>Активности ученика:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Понавља унапријед утврђено правило (нпр. поступак рјешавања једначине). ▪ Придржава се унапријед одређених процедура. ▪ Страх од погрешног одговора 	<p>Активности ученика:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Смишља, продукује велики број нових идеја. ▪ Смишља неуобичајена, удаљена рјешења. ▪ Слобода изражавања ▪ Слобода мишљења ▪ Самосталност у мишљењу ▪ Иницијативност ▪ Независност духа

Мада се првенствено односи на два типа мишљења, логичко и стваралачко мишљење, ова димензија описује и различите типове атмосфере у којој се учење одвија, као и различите типове односа које наставник може да има према мишљењу ученика у настави.

▪ **Атмосфера учења**

На једној страни је настава која захтијева и физичку и духовну дисциплину. Одликује је такмичарска атмосфера и увијек присутан страх да се не погријеш. На другој страни је настава која, супротно првој, претпоставља и физичку и духовну слободу. Одликује је атмосфера међусобног уважавања и толеранције.

▪ **Однос наставника према мишљењу ученика**

На једној страни је наставник који увијек претпоставља тачне одговоре и који ријетко има разумијевања за грешке ученика. На другој страни је наставник који прихвата сваки одговор ученика, који разумије да је учење процес и да дијете постепено развија своје разумијевање.

За наставу Грађанског васпитања важна су оба облика мишљења, логичко и стваралачко, али је прије свега важна атмосфера међусобног уважавања и толеранције. Посебно је значајно наставничково разумијевање за сваки одговор и свако мишљење ученика.

Рецептивно наспрам учења путем открића

Знање које треба научити може бити **унапријед дато**, у уџбенику, или предавању наставника, или може бити задато да се **самостално открије**. У првом случају учење је ствар презентовања материјала који треба научити и подстицање (награђивање) тачних одговора ученика. У случају учења путем открића, основна замисао састоји се у томе да се знања не преноси, већ да се у виду проблема задаје ученику, и да му се допусти да он сам, кроз личну, спонтану и истраживачку дјелатност поново открије оно што је "наука" већ открила. Руководећи се чињеницом да, докле год је неки садржај неструктуриран (дат у форми питања, дилеме или проблема), дотле и постоји могућност да се на њега активно дјелује, наставник у овој верзији учења, умјесто да даје закључке интелектуалне дјелатности и умјесто да подстиче ученика да те закључке усвоји, рађе се опредјелује на постављање проблема и подстицање ученика на закључивање.

Примјер рецептивног учења је учење лекција из уџбеника, или учење предавања наставника. С друге стране, постоје бројни примјери истраживачког учења у настави, почев од постављања отвореног питања на које ученици самостално траже одговоре, па до организовања истраживања одређеног феномена у заједници. За све њих је заједничко да наставник бар у почетку не даје готова рјешења, већ допушта ученицима да сопственом истраживачком активношћу долазе до закључака и до рјешења.

Рецептивно учење	Учење путем открића
Оно што треба да се научи унапријед је дато. Задатак ученика је да презентовано научи.	Оно што се учи није унапријед дато, већ је управо задатак ученика да га самостално открије.
Активност наставника: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Предаје, демонстрира, показује, анализира, упоређује, објашњава, систематизује... 	Активност наставника: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Обабире задатке који је примјерен ученицима. ▪ Упућује у начин рада. ▪ Усмјерава у току рада. ▪ Координира и сл.
Активност ученика: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Слушање, гледање, записивање, евентуално разумијевање и понављање... 	Активност ученика: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Уочавање и дефинисање проблема. ▪ Постављање релевантних питања себи и другима. ▪ Преузимање иницијативе за рјешавање проблема. ▪ Самостално прикупљање и анализирање података. ▪ Самостално читање текстова и издвајање потребних података. ▪ Испитивање и вагање важности појединих чењеница и података. ▪ Развијање плана акција за рјешавање проблема. ▪ Прављење извјештаја. ▪ Презентовање извјештаја и сл.

Било би крајње нерационално ученицима препустити да све што треба да науче у настави Грађанског васпитања самостално открију, али би исто тако било крајње непродуктивно све им дати у форми закључака и дефиниција. Настава Грађанског васпитања има два основна циља. Она треба да пренесе одређена знања, али прије свега треба да оспособи младе и да их учини спремним за активну улогу у друштву. Овај други дио циљева Грађанског васпитања једноставно је немогуће остварити искључиво рецептивним методама учења. Активности типа: уочавање и дефинисање проблема; анализирање, упоређивање и систематизовање података и чињеница; постављање и тестирања хипотеза; експериментисање у окружењу итд. у исто вријеме су активности типичне за истраживачко учење, али и типичне за активан живот у свом окружењу.

Трансмисивно наспрам интерактивног учења

Интерактиван је сваки облик учења гдје ученик има прилику да своја претходна знања, искуство и ставове, размијени и усклади са знањем, мишљењем или ставовима неког другог, нпр. са ставовима наставника или других ученика у одјељењу. Интерактивно учење понекад се назива и *кооперативним*, што значи да се до производа учења (нпр. до закључка, рјешења проблема, презентације и сл.) долази заједничким напором (заједничким знањем, мишљењем, истраживањем и сл.) групе ученика или нпр. наставника и ученика. Основне карактеристике интерактивног учења су да се учење одвија кроз дијалог с другима и да је производ учења резултат заједничког напора и сарадње двоје или више ученика. **Трансмисивно учење**, с друге стране, одликује једносмјерна комуникација и немогућност сарадње и размјене мишљења током активности учења.

Интерактивно учење се одвија у форми разговора, дијалога, дебате, у пару, у малој групи, или у цијелом одјељењу. Обично се комбинује с другим облицима учења, нпр. са истраживачким учењем, па група ученика кроз заједничку активност и размјену мишљења рјешава неки проблем. Типичан примјер трансмисивног учења је монолошка настава, екс – катедра.

Трансмисивно учење	Интерактивно учење
Једносмјерна наставна комуникација у којој је наставник онај који зна и има улогу да пренесе знање, а ученик онај који не зна и има улогу да прими знање.	До учења долази у процесу комуникације, размјене мишљења и идеја између наставника и ученика и између самих ученика.
	<p>Активности наставника:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Координација ▪ Вођење ▪ Усмјеравање ▪ Активно учешће у дискусији и сл.

	<p>Активности ученика:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Формулисање властитог става тако да буде разумљив за другог. ▪ Уважавање мишљења другог и евентуално кориговање властитог мишљења. ▪ Вагање аргумената другог и смишљање властитих аргумената и сл. <p>Кључне ријечи:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Сарадња ▪ Толеранција ▪ Припадност ▪ Односи у групи (равноправност) ▪ Организација рада у групи (дефинисање заједничког циља, подјела улога и одговорности и сл.)
--	--

Интерактивно учење, као метод учења у настави, омогућује двије важне ствари. С једне стране интерактивно учење комбиновано с другим методама активног учења (нпр. са истраживачким учењем, рјешавањем проблема, пројекатском наставом и сл.) омогућује ефикасно савладавање предвиђеног градива и квалитетно усвајање знања од стране ученика. С друге стране, интерактивно учење обезбјеђује развијање низа когнитивних, и посебно социјалних и комуникацијских компетенција, способности и особина личности ученика.

По форми и типу дјелатности, интерактивно учење, у односу на друге облике социјалних односа у учионици, можда и највише одговара самој природи и циљевима предмета Грађанско васпитање у школи. Треба подсјетити: партиципација се учи кроз партиципацију, а не учењем о партиципацији! Кроз овај вид наставног рада ученик формира читав сплет интелектуалних, комуникативних и социјалних вјештина и способности, нпр. да на јасан начин формулише сопствени став; да понуди аргументе за властити или супротан став; да пажљиво слуша другог; да уочи нејасноћу у излагању другог; да постави питање; да води толерантан дијалог; да дискутује; да сарађује; да се договара; да се дијеле улоге и одговорности; да се преузме одговорност за свој дио посла; да се с другима дође до заједничког производа; да се развија осјећај подршке, прихваћености, солидарности, повјерења и припадности групи.

Учење по моделу

За наставу Грађанског васпитања посебан значај има учење по моделу, као један од облика интерактивног учења.

Могуће је разликовати двије врсте процеса путем којих дјеца стичу ставове, вриједности и обрасце социјалног понашања. Неке социјалне вјештине се стичу кроз процес директног подучавања. Овдје родитељ или наставник показује, релативно јасно, шта жели да дијете научи и настоји да обликује његово понашање путем

награда и казни. Иако се социјализација дјетета остварује, једним дијелом, кроз такво директно подучавање, ставови и увјерења, систем вриједности и особине личности, углавном се стичу на тај начин што дијете активно имитира ставове и понашања родитеља, или нпр. наставника у школи (Бандура, 1982)* Испитивања показују да је, за разлику од релативно спорог процеса директног подучавања, учење по моделу брзо, и да се тако усвајају велики дијелови или чак цјеловити обрасци понашања (Бандура, 1982)*

У својим експериментима Бандура је показао да се вјероватноћа усвајања одређеног модел понашања повећава:

- уколико је неки модел понашања *чешће присутан* у односу на неки други;
- уколико је модел понашања *исплатив* (уколико се види да је награђен, или да бар није кажњен);
- уколико носилац модел понашања *има углед у друштву* (уколико се види да има моћ, престиж; уколико је пожељан);
- уколико је *близак* (по полу, по узрасту и сл.) са оним ко усваја одређени модел понашања.

Важност овог облика социјалног (интерактивног) учења за наставу Грађанског васпитања може се изразити кроз једну препоруку наставнику: *Поштовани Наставниче, будите свјесни чињенице да сте Ви један од модела понашања који дјеца уче. Ваши поступци у учионици, оно што ви радите и како то радите, у већини случајева за дјецу имају већу снагу од ваших ријечи.*

Важно је разумјети да овај облик учења често стоји у основи многих сложених и веома крупних образаца и начина понашања код ученика, и да се ово учење често, али не и увијек, одвија без свјесне намјере модела да га пренесе, и често, али не и увијек, без свјесне намјере онога који учи да такво понашање и усвоји.

Учење по моделу стоји у основи ученикових:

- **ставова**
- **увјерења**
- **вриједности**
- **стереотипа**
- **предрасуда**
- **начина понашања у одређеним ситуацијама**
- **уобичајених понашања (обичаја)**
- **његовог стила живота**
- **особина личности и сл.**

---

*Алберт Бандура: **Улога процеса учења по моделу у развоју личности:** у књизи: **Процес социјализације код деце,** Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1982.

Како се учи предмет Грађанско васпитање?

Испитујући природу појединих метода учења може се рећи да се предмет Грађанско васпитање учи:

- у емоционално сигурној атмосфери
- уз уважавање предзнања и мишљења ученика
- са разумијевањем
- истраживачки
- интерактивно
- по моделу

Једном ријечју Грађанско васпитање учи се активно и интерактивно. Активним можемо назвати све оне методе и облике учења у настави које су усмјерене на ученика и путем којих се обезбјеђује **практична и мисаона активност** ученика током учења.

У том смислу активно учење има сљедеће карактеристике:

- активно учење није монолошко, екс катедра, већ облик учење гдје наставник води ученика кроз процес који захтијева висок степен ученикове активности и самосталног рада;
- улога наставника у активном учењу није да предаје и да ученику преноси готова знања, већ да креира ситуације и активности учења и да води и усмјерава ученика у процесу учења;
- активно учење није пасивно преузимање готових знања, већ се одвија кроз различите облике (индивидуално, у паровима, у групама, тимски) и различите нивое практичних (дјеловањем) и мисаоних (анализирање, упоређивање, закључивање, рјешавање проблема, стваралачко мишљење, критичко мишљење и сл.) активности ученика;
- активним учењем грађа се не усваја у облику како је дата, већ тако што јој ученици сами или уз помоћ наставника активно приступају из различитих, понекад и супротстављених аспеката;
- у том смислу активно учење није само начин учења, већ и начин практиковања основних демократских вриједности и активности.

С једне стране, учећи активно, ученик ефикасно и трајно усваја знања; с друге стране, учећи активно, ученик развија способности и компетенције (анализирања, истраживања, расправљања, аргументовања, критичког мишљења и сл.); ставове и вриједности (солидарност, равноправност, правичност); особине личности (самопоуздање, самосталност, одговорност, иницијативност, толерантност и сл.) неопходне за активну улогу у својој друштвеној средини.

Демократски услови учења Грађанског васпитања

Мада и сама примјена метода активног учење по природи ствари обезбјеђује и демократске услове учења (равноправност, активност и партиципацију свих), ради илустрације, навешћемо и принципе који се у литератури сматрају стандардима

за реализацију програма образовања за демократију и грађанско друштво и за наставу Грађанског васпитања у школи.

Настава предмета Грађанско васпитање треба да почива на принципима:

- **активног учешћа и партиципације свих учесника у настави**
- **уважавања индивидуалности и афирмација различитости**
- **обезбјеђивања равноправности за све учеснике**
- **слободе избора**
- **слободе изражавања**
- **развијања сарадње**
- **развијања самосталности**
- **развијања личне одговорности**
- **развијања самопоштовања и поштовања других**